

RODNI ASPEKTI ŽIVOTNOG TOKA

VIĐENI IZ PERSPEKTIVE PODATAKA
IZ ISTRAŽIVANJA MICS6

 MICS

unicef
za svako dete

**RODNI ASPEKTI
ŽIVOTNOG TOKA
VIĐENI IZ PERSPEKTIVE
PODATAKA IZ
ISTRAŽIVANJA MICS6**

RODNI ASPEKTI ŽIVOTNOG TOKA VIĐENI IZ PERSPEKTIVE PODATAKA IZ ISTRAŽIVANJA MICS6

Izdavač	UNICEF u Srbiji
Za izdavača	Deyana Kostadinova, direktorka
Zahvalnost	UNICEF u Srbiji je zahvalan dr Mariji Babović na pripremi ovog izveštaja i Fahrudinu Memiću na stručnoj podršci pri analizi podataka.
Dizajn	Rastko Toholj
ISBN	978-86-80902-70-8
Publikovano	Maj 2022.

SADRŽAJ

REZIME

UVOD

Struktura studije

DOLAZAK U URODNJENI SVET — RODNO ZASNOVANE PRAKSE RODITELJSKOG STARANJA O DECI

Podrška u svakodnevnim aktivnostima

Podrška prilikom učenja

POČETAK ŽIVOTA UZ RELATIVNU RODNU RAVNOPRAVNOST — RODNE RAZLIKE U RANOM DETINJSTVU (0–4 GODINE)

Obrazovanje u ranom detinjstvu

Nadzor i disciplinovanje dece

Rani razvojni ishodi

SVE VEĆE RODNE RAZLIKE U ŽIVOTNOM TOKU U SREDNJEM DETINJSTVU (5–14 GODINA)

Učešće u obrazovanju, roditeljska podrška i ishodi

školovanja

Disciplinovanje dece

Dečiji rad

4 PRELAZAK U ODRASLO DOBA: RODNE RAZLIKE U ADOLESCENCIJI (15–17 GODINA) I RANI SEKSUALNI I REPRODUKTIVNI ŽIVOT ADOLESCENTKINJA I POSTADOLESCENTKINJA (15–19 GODINA) 26

Urodnjeni obrasci pohađanja i završavanja srednje škole

Dečiji rad

12 Rana kontrola i autonomija u pogledu seksualnog i reproduktivnog zdravlja

13 Rani brakovi i rađanje dece

15 DOBROBIT ŽENA U REPRODUKTIVNIM FAZAMA ŽIVOTNOG TOKA (15–49 GODINA) 32

16 Samostalnost i kontrola prelaska u brak i majčinstvo

17 Bezbednost, diskriminacija i nasilje

18 Zadovoljstvo životom i sreća

ZAKLJUČCI 45

19

20

23

24

27

27

28

30

33

39

41

REZIME

Ovaj izveštaj predstavlja analizu podataka iz istraživanja MICS 6 iz perspektive urodnjenog životnog toka, sa težištem na sledećim aspektima:

- ▲ rodni obrasci praksi odgajanja dece i podrška deci u procesima učenja;
- ▲ rodne razlike u ključnim putanjama razvoja dece, uključujući učenje i školovanje te izlaganje štetnim praksama koje mogu sprečiti njihov puni razvoj, kao što su nasilne metode disciplinovanja, dečiji rad, rani brakovi i rađanje dece;
- ▲ blagostanje u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem i pravima;
- ▲ osećaj bezbednosti i nediskriminacije; i
- ▲ subjektivni osećaj blagostanja viđen kroz zadovoljstvo životom i osećaj sreće.

Analiza se zasniva na pretpostavci da su rodno specifične situacije, problemi, potrebe te rodni jazovi i neravnopravnosti povezani sa uzrastom i da na njih utiču razlike u pristupu resursima koji su specifični za različite faze u životnom toku. Neravnopravan pristup dečaka i devojčica tim „resursima” može dovesti do nejednakih životnih šansi kasnije u životu i može stvoriti rodne jazove koji će postajati sve složeniji kako oni budu napredovali kroz život. Prateći UNICEF-ovu kategorizaciju faza detinjstva, ova studija je strukturirana oko sledećih starosnih grupa dece i žena: deca uzrasta 0–4 godine, koja su u fazi ranog detinjstva; deca uzrasta 5–14 godina, koja su u fazi srednjeg detinjstva i rane adolescencije; deca uzrasta 15–17 godina, koja su u kasnoj adolescenciji; žene u reproduktivnom dobu u celini (15–49), sa razvrstavanjem po različitim starosnim grupama u zavisnosti od različitih aspekata.

Dolazak u urodnjeni svet — rodno zasnovane prakse roditeljskog staranja o deci

Deca se rađaju u rodno određenom svetu, a njihova najranija iskustva su povezana sa praksama staranja o deci koje su izuzetno urodnjene. Majke su te koje prvenstveno učestvuju u svakodnevnim aktivnostima sa decom i koje pružaju glavnu podršku prilikom učenja. **Dok je 99 procenata majki učestvovalo u jednoj ili dve aktivnosti u domaćinstvu** sa svojom decom u prethodna tri dana (poput pripreme hrane ili čišćenja sobe), **to je činilo samo 20 procenata očeva.**

Među majkama ne postoje razlike na osnovu različitih osnovnih karakteristika — veoma visok udeo iz različitih grupa je podjednako uključen u svakodnevne aktivnosti sa decom, ali postoje razlike među očevima. Udeo očeva uključenih u svakodnevne aktivnosti sa decom raste sa obrazovanjem i sa višim statusom blagostanja i viši je u urbanim područjima u odnosu na druga, kao i u domaćinstvima u kojima su majke zaposlene u poređenju sa onima gde majke nisu zaposlene.

Majke svojim učešćem u svakodnevnim aktivnostima ne diskriminišu decu po polu, dok učešće očeva pokazuje razlike: veći udeo njih je uključen u aktivnosti sa sinovima nego sa ćerkama. Ti obrasci su sistematski prisutni u različitim grupama očeva: čak i očevi sa visokim obrazovanjem, među kojima najveći udeo učestvuje u aktivnostima sa decom, to u većoj meri rade sa sinovima nego sa ćerkama.

Jaz između uključenosti majki i očeva je još veći u romskim naseljima, jer je samo 2 procenta očeva uključeno u jednu ili dve aktivnosti sa decom u domaćinstvu, za razliku od 98 procenata majki. Niska uključenost očeva je dosledna u različitim grupama i podjednako marginalna bilo da se radi o sinovima ili ćerkama.

Jaz između majki i očeva koji se odnosi na podršku prilikom učenja takođe je veliki, ali je nešto manji nego kod svakodnevnih aktivnosti u domaćinstvu. Majke nisu samo u većoj meri uključene u podršku prilikom učenja nego očevi, već se u proseku radi o većem broju aktivnosti (5,3 naspram 2,9).

Nizak udeo očeva koji pružaju podršku prilikom učenja ne pokazuje značajne promene tokom vremena.

Uključenost majki i očeva u romskim naseljima je niža u poređenju sa nacionalnim uzorkom. Veći je udeo uključenih majki nego očeva, ali postoje određene razlike u vrsti uključenosti: očevi su nešto više uključeni u učenje sa decom nego u svakodnevne aktivnosti u domaćinstvu, dok su majke češće uključene u aktivnosti u domaćinstvu nego u aktivnosti učenja.

Početak života uz relativnu rodnu ravnopravnost — rodne razlike u ranom detinjstvu (0–4 godine)

Dečaci i devojčice uglavnom započinju život ravnopravni. U aspektima koji se najviše prate ne postoje značajni rodni jazovi. Značajan je porast pohađanja ranog obrazovanja i kod dečaka i kod devojčica uzrasta 36–59 meseci iz opšte populacije, dok je kod dece istog uzrasta iz romskih naselja stopa pohađanja veoma niska, a trendovi su nedosledni. Rodne razlike nisu značajne, osim kod dece koja žive u domaćinstvima iz najsiromašnijeg kvintila blagostanja. U toj grupi je samo 5 procenata dečaka pohađalo rano obrazovanje u poređenju sa 20 procenata devojčica.

Veliki udeo dece se i dalje disciplinuje nasilnim metodama, poput fizičkog ili psihološkog nasilja. Rodne razlike nisu prisutne u praksama, ali su u određenoj meri vidljive u roditeljskim stavovima kojima se opravdava telesno kažnjavanje. Konkretno, u nacionalnom uzorku dece uzrasta 0–4 godine, 44 procenta njih je bilo izloženo nekom obliku nasilnog disciplinovanja tokom prethodnog meseca, bez značajnih rodni razlika. Međutim, roditelji češće opravdavaju telesno kažnjavanje u slučaju vaspitavanja dečaka nego devojčica, a to naročito važi za roditelje sa niskim nivoom obrazovanja i one iz siromašnijih domaćinstava.

Rodne razlike su vidljive u ishodima ranog razvoja i idu u korist devojčica, koje imaju nešto viši indeks ranog razvoja deteta (ECDI) u odnosu na dečake (99 naspram 96 procenata). Ta razlika je rezultat razlike u domenu socijalnog i emocionalnog razvoja, ali ne i u drugim domenima. Kod dece iz romskih naselja indeks je niži (89 procenata), dok se rodne razlike pojavljuju samo u domenu poznavanja slova i brojeva, i to u korist devojčica.

Sve veće rodne razlike u životnom toku u srednjem detinjstvu (5–14 godina)

Tokom srednjeg detinjstva rodne razlike rastu u određenim aspektima, naročito u oblasti uključenosti dece u ekonomske aktivnosti, kućne poslove i dečiji rad.

Rodne razlike u obrazovanju se pojavljuju kod dece predškolskog uzrasta i manifestuju se u vidu nešto slabijeg pohađanja obrazovanja kod devojčica nego kod dečaka u određenim grupama, kao što su deca koja žive van urbanih naselja, deca čija majka nije školovana ili je završila samo osnovno obrazovanje, deca sa ekonomski neaktivnom majkom ili deca iz depriviranih domaćinstava. Kod dece iz romskih naselja rodni jaz takođe ide u prilog dečacima (89 procenata pohađa obrazovanje naspram 71 procenta devojčica).

Rodni jazovi nestaju tokom obaveznog osnovnog obrazovanja, a u opštoj populaciji veoma visok procenat dece (gotovo 100 procenata) pohađa i završava školu, bez rodni razlika. Te razlike se ponovo pojavljuju kasnije, u srednjoj školi, ali samo u određenim grupama dece, kao što su deca iz najsiromašnijih domaćinstava, pri čemu dečaci napuštaju školovanje ranije nego devojčice.

Stope pohađanja i završavanja osnovne škole su niže kod dece iz romskih naselja, a podaci ukazuju na značajan broj devojčica koje napuštaju školovanje na prelasku iz sedmog u osmi razred osnovne škole.

Uključenost roditelja u školovanje i praćenje školovanja pokazuje određene rodne obrasce. U suštini, pokazatelji ukazuju na strožu kontrolu i veću uključenost roditelja u školovanje dečaka nego devojčica. Veći udeo majki u odnosu na očeve pomaže deci sa domaćim zadacima i veći udeo dečaka u odnosu na devojčice dobija takvu pomoć.

Značajan udeo dece se i dalje odgaja uz korišćenje nasilnih metoda disciplinovanja (44 procenta u nacionalnom uzorku i 69 procenata u romskim naseljima), bez značajnih rodni razlika. Međutim, za razliku od praksi, stavovi roditelja pokazuju neke rodne obrasce, pri čemu veći udeo opravdava korišćenje telesnog kažnjavanja dečaka nego devojčica.

Dečiji rad te učešće u ekonomskim aktivnostima i kućnim poslovima veoma su urodni. Ne samo da je rasprostranjenost dečijeg rada različita kod dečaka i devojčica (viša je kod dečaka), već je i priroda dečijeg rada drugačija: kod dečaka se više odnosi na bav-

ljenje ekonomskim aktivnostima iznad određenog starosnog praga, dok se kod devojčica više odnosi na bavljenje kućnim poslovima iznad određenog starosnog praga.

Prelazak u odraslo doba: rodne razlike u adolescenciji (15–17 godina) te rani seksualni i reproduktivni život adolescentkinja i postadolescentkinja (15–19 godina)

Adolescencija je prekretnica između detinjstva i odraslog doba. Prelazak iz osnovnog u srednje obrazovanje je važan trenutak u životu adolescenata i postavlja temelje za buduće obrazovne perspektive i celokupno socio-ekonomsko blagostanje. Stopa pohađanja srednje škole je visoka kod dece iz nacionalnog uzorka i ne postoje značajne rodne razlike, osim kod dece iz najsiromašnijih domaćinstava, gde školu ne pohađa mnogo više devojčica nego dečaka. U romskim naseljima stopa pohađanja srednje škole je veoma niska i postoje rodne razlike koje se odnose na nižu stopu pohađanja kod devojčica.

Dečiji rad je kod adolescenata manje zastupljen u poređenju sa mlađom decom i, u nacionalnom uzorku, učešće devojčica u ekonomskim aktivnostima koje ne predstavljaju dečiji rad je niže nego kod dečaka, ali je njihova uključenost u dečiji rad viša (iako je na niskom nivou od 1,3 procenta). Kod adolescenata iz romskih naselja devojčice su takođe manje uključene u ekonomske aktivnosti i dečiji rad.

U nacionalnom uzorku svaka deseta devojčica starosti 15–17 godina i svaka treća žena starosti 18–19 godina započela je seksualni život. Veći udeo devojčica iz romskih naselja započinje seksualni život rano: svaka treća devojčica starosti 15–17 godina i više od dve trećine žena starosti 18–19 godina.

Nezadovoljena potreba za kontracepcijom je veća kod žena u nacionalnom uzorku nego kod žena iz romskih naselja, kao i kod žena koje nisu u braku u odnosu na one koje jesu u braku.

Postoji blagi porast u dečijim brakovima kod žena starosti 15–19 godina u nacionalnom uzorku između 2014. i 2019. godine (sa 0,3 procenta na 1,1 procenat) i značajan pad kod žena istog uzrasta iz romskih naselja (sa 15 procenata na 13 procenata).

Rano rađanje dece (pre navršenih 18 godina) nestalo je u opštoj populaciji žena starosti 15–19 godina i stagnira kod žena iste starosti iz romskih naselja (oko 3 procenta).

Blagostanje žena u reproduktivnim fazama životnog toka (15–49 godina)

Samostalnost u odlukama koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena važna je za planiranje različitih prelaza u životnom toku: sa jednog nivoa obrazovanja na viši, iz obrazovanja na tržište rada, između različitih faza karijere, iz samačkog života u brak, ka roditeljstvu ili iz različitih interesa u životu koji zahtevaju vreme ili druge resurse. Odgovarajuće vreme za stupanje u brak i rađanje dece je ključno za planiranje tih različitih prelaza, a MICS pruža relevantne podatke za analizu ovih aspekata.

Podaci iz istraživanja MICS 2019 pokazuju da je veliki udeo žena upoznat sa savremenim metodama kontracepcije, ali da se te metode i dalje malo koriste. Više žena se oslanja na tradicionalne nego na savremene metode, ali druge metode se koriste u većoj meri kod žena koje nisu u braku (uglavnom mlađih) nego kod žena koje jesu u braku, žena iz urbanih područja i žena sa višim nivoom obrazovanja. Kod žena iz romskih naselja savremena kontracepcija se koristi veoma malo, iako veoma veliki udeo žena zna za te metode.

Postoji značajan pad u pogledu nezadovoljenih potreba kod žena u braku u opštoj populaciji i stagnacija kod žena iz romskih naselja. Abortus je u opadanju i kod žena iz opšte populacije i kod žena iz romskih naselja.

Rani brakovi stagniraju kod žena starosti 20–49 godina iz opšte populacije i kod žena iz romskih naselja. Rani brakovi i rano rađanje dece smanjuju verovatnoću da će žene steći više nivoe obrazovanja, zaposlenje i obezbediti životni standard bez deprivacije.

Iako većina žena iz opšte populacije i romskih naselja samostalno donosi informisane odluke o svom seksualnom i reproduktivnom zdravlju, i dalje postoje žene kojima se to pravo uskraćuje, a njihov udeo je veći kod žena sa niskim obrazovanjem i onih iz najsiromašnijih domaćinstava.

Stavovi kojima se opravdava nasilje u partnerskim odnosima prisutni su kod veoma malog procenta žena u nacionalnom uzorku, a u većem procentu su prisutni kod žena iz romskih naselja.

Svaka osma žena se ne oseća bezbedno u svom komšiluku kada padne mrak, a osećaj nebezbednosti je zastupljeniji kod mlađih žena i žena iz romskih naselja.

Samo mali udeo žena navodi iskustvo diskriminacije, a najčešći oblik je rodno zasnovana diskriminacija. Udeo žena koje su doživele diskriminaciju tokom protekle godine je veći kod žena iz romskih naselja, a najčešće navedeni oblik diskriminacije je diskriminacija zasnovana na etničkoj pripadnosti.

Žene su u načelu relativno zadovoljne svojim životom, pri čemu na skali od 0 do 10 svoje zadovoljstvo životom ocenjuju prosečnom ocenom 8. Zadovoljstvo životom se smanjuje sa godinama, a povećava sa obrazovanjem i životnim standardom. Žene iz romskih naselja su u proseku manje zadovoljne svojim životom i niži udeo njih je srećan u odnosu na žene iz opšte populacije. Rani brakovi i rano rađanje dece smanjuju zadovoljstvo životom i kod žena u nacionalnom uzorku i kod žena iz romskih naselja.

UVOD

Osnovne informacije, ciljevi i predmet

Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) predstavlja dragoceni resurs za sticanje znanja o položaju dece i žena u vezi sa aspektima njihovog života koji se odnose na ljudski razvoj. To se odnosi na podsticajno okruženje i preduslove koji omogućavaju deci da ostvare svoj puni potencijal. U tom smislu, blagostanje žena je ključno za stvaranje okruženja koje omogućava napredak. Međutim, blagostanje žena se takođe mora sagledavati sa stanovišta kvaliteta njihovog života i potencijala za lični razvoj, a ne samo sa stanovišta dečijeg razvoja.

Nakon istraživanja MICS iz 2014. godine, rodna analiza položaja žena i dece iz perspektive životnog toka pružila je dodatne uvide u rodnu nejednakost među decom i razlike među grupama žena, pri čemu se posebna pažnja obratila na intersekcionalnost.¹ Ovaj izveštaj predstavlja novu analizu te vrste, koja se zasniva na podacima iz istraživanja MICS iz 2019. godine, iako se možda malo više fokusira na nekoliko aspekata:

- ▲ rodni obrasci praksi odgajanja dece i podrška deci u procesima učenja;
- ▲ rodne razlike u ključnim putanjama razvoja dece, uključujući učenje i školovanje te izlaganje štetnim praksama koje mogu sprečiti njihov puni razvoj, kao što su nasilne metode disciplinovanja, dečiji rad, rani brakovi i rađanje dece;
- ▲ blagostanje u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem i pravima;
- ▲ osećaj bezbednosti i nediskriminacije; i
- ▲ subjektivni osećaj blagostanja viđen kroz zadovoljstvo životom i osećaj sreće.

Pristup životnog toka

Pristup životnog toka je utemeljen na želji da se razumeju društveni putevi pojedinaca i grupa, njihovi razvojni efekti i njihov odnos prema ličnim i društveno-istorijskim uslovima. Te puteve strukturiraju društvene institucije.² Istraživanje načina na koji deca i žene istog uzrasta pristupaju određenim resursima tokom vremena ili kako različite starosne kohorte žena i dece pristupaju važnim resursima tokom istog vremenskog perioda na osnovu njihovih osnovnih karakteristika i kako se (u zavisnosti od toga) kreću kroz faze životnog toka izuzetno je značajno za razumevanje toga kako se oblikuju njihovi životni putevi i da li se na tim putevima ostvaruje blagostanje.³

U pristupu životnog toka, koncepti puteva i prelaza smatraju se centralnim deskriptorima životnog toka.⁴ Putevi se odnose na dugoročnu uključenost ili vezu sa društvenim institucijama i odgovarajućim ulogama. Mogu se povezati institucionalno definisanim ulogama ili „stanjima” tokom vremena i često ih karakterišu specifični događaji sa definisanim nizom, trajanjem i redosledom (školovanje, karijera, roditeljstvo itd.). Koncept prelaza se odnosi na konkretne događaje koji premeštaju pojedinca u različite institucionalne kontekste i odgovarajuće konfiguracije uloga ili iz njih (sklapanje braka, napuštanje školovanja itd.). Svaki od njih ukazuje na prelazak sa jednog skupa uloga na drugi ili na promenu društveno i institucionalno definisanih uloga pojedinca.⁵

¹ UNICEF, *Gender Aspects of Life Course in Serbia Seen through MICS Data*, Belgrade, 2015, dostupno na <https://www.unicef.org/serbia/media/1231/file/MICS%20gender%20aspects.pdf>

² Mortimer, J.T., Shanahan, M.J. (eds.), *Handbook of the Life Course*, Kluwer Academic Publishers, New York.

³ UNICEF, *Gender Aspects of Life Course in Serbia Seen through MICS Data*, Belgrade, 2015, str. 19.

⁴ Elder, 1985, cf. Macmillan and Eliason, 2002, cf. UNICEF, *Gender Aspects of Life Course in Serbia Seen through MICS Data*, Belgrade, 2015.

⁵ Ibid.

Konceptualne i metodološke napomene

Kao i u prethodnoj studiji, analiza se u ovoj studiji zasniva na pretpostavci da su rodno specifične situacije, problemi, potrebe te rodni jazovi i nejednakosti vezani za uzrast i da na njih utiču razlike u pristupu resursima specifičnim za različite faze u životnom toku.⁶ Neravnopravan pristup dečaka i devojčica tim „resursima” može dovesti do neravnopravnih mogućnosti kasnije u životu i stvoriti rodne jazove koji će postajati sve složeniji kroz njihov životni tok. Pod pretpostavkom da, pored nekih univerzalnih resursa, razvoj i blagostanje zahtevaju resurse specifične za određenu životnu fazu, analitički okvir u ovoj studiji je strukturiran oko skupova starosnih grupa koje su bile u istoj fazi životnog toka tokom istraživanja. Prateći UNICEF-ovu kategorizaciju faza detinjstva, ova studija je strukturirana oko sledećih starosnih grupa dece i žena:

- ▲ deca uzrasta 0–4 godine, koja su u fazi ranog detinjstva;
- ▲ deca uzrasta 5–14 godina, koja su u fazi srednjeg detinjstva i rane adolescencije;
- ▲ deca uzrasta 15–17 godina, koja su u fazi kasne adolescencije;
- ▲ žene u reproduktivnom dobu generalno (15–49), uz razvrstavanje po različitim starosnim grupama u zavisnosti od različitih aspekata.

Kao što je napomenuto u prethodnoj studiji, podaci iz istraživanja MICS imaju i prednosti i ograničenja. Prednosti takvog okvira podrazumevaju visoku rodnu osetljivost podataka (ovo je jedno od rodno najrelevantnijih i najosetljivijih velikih međunarodnih istraživanja); mogućnosti davanja detaljnije i intersekcionalne analize zbog velikih uzoraka, koji omogućavaju razvrstavanje po mnogim aspektima, ispitivanje različitih grupa dece i žena prema njihovim osnovnim karakteristikama; mogućnosti ispitivanja trendova zbog dostupnosti podataka iz prethodnih ciklusa istraživanja MICS (2010, 2014); pristup koji odgovara životnom toku i koji omogućava praćenje starosno relevantnih pokazatelja na uzorcima dece i žena različite starosti; dostupnost podataka za najmarginalizovanije stanovništvo — Rome iz romskih naselja — koji mogu biti nevidljivi u standardnim statističkim ispitivanjima.⁷

Ključna ograničenja koja su uzeta u obzir prilikom izrade analitičkog pristupa za ovu studiju podrazumevaju:

- ▲ dostupnost podataka razvrstanih po polu samo za decu — u istraživanju MICS iz 2019. i 2014. godine ne postoje podaci o muškarcima starijim od 17 godina i ne može se primeniti rodna analiza, već samo analiza fokusirana na žene;
- ▲ parcijalna uporedivost podataka tokom vremena — pojedini aspekti položaja dece i žena nisu uključeni u sva tri istraživanja (iz 2010, 2014. i 2019. godine); definicije i merenja su se izmenili za pojedine pokazatelje, što onemogućava poređenje;
- ▲ relativno veliki fokus na seksualno i reproduktivno zdravlje odraslih žena, čime se unapred definiše predmet analize i isključuju pojedine dimenzije važne za blagostanje žena koje nisu obuhvaćene istraživanjem MICS u Srbiji (često zbog toga što su ovi aspekti, kao što su zapošljavanje, socijalna uključenost, pristup informacijama i drugim resursima, već dobro obuhvaćeni zvanim statistikom).

Intervali poverenja se koriste kao mera statističkog značaja, u skladu sa metodologijom istraživanja MICS.

Struktura studije

Studija je strukturirana oko faza životnog toka, ali počinje od urođnjene sredine u porodici u kojoj se deca rađaju i odrastaju. Prvo poglavlje opisuje rodno zasnovane prakse odgajanja dece, jer su to prva i ključna iskustva kroz koja deca uče o rodnim ulogama i razvijaju odnos sa majkama i očevima. Iz perspektive žena i muškaraca, rodno zasnovane prakse odgajanja dece otkrivaju različite odgovornosti i strukturu njihovih sopstvenih puteva u životnom toku koji se odnose na roditeljstvo te otkrivaju velike rodne jazove.

⁶ Za više informacija o uzrastima, kohortama i drugim aspektima pristupa životnog toka vidi: UNICEF, *Gender Aspects of Life Course in Serbia Seen through MICS Data*, Belgrade, 2015, str. 19–22.

⁷ Redovna statistička ispitivanja svojim uzorcima obično ne obuhvataju romska naselja. MICS je specifičan u tom pogledu jer je usmeren na stanovništvo koje živi u tim naseljima. U studiji postoje oznake „Srbija” za opšti uzorak i „romska naselja” za Rome iz tih naselja.

Drugo poglavlje se fokusira na rana iskustva dece starosti 0–4 godine, uglavnom u pogledu ranog obrazovanja, nadzora i praksi u disciplinovanju, kao i ishoda ranog razvoja. Treće poglavlje je posvećeno srednjem detinjstvu i ranoj adolescenciji (5–14 godina), sa fokusom na obrazovanje, disciplinovanje dece i dečiji rad. Četvrto poglavlje opisuje rodne razlike u adolescenciji te ključne aspekte ranog seksualnog i reproduktivnog života, dok se aspekti poput diskriminacije, bezbednosti i subjektivnog osećaja blagostanja analiziraju u narednom poglavlju, zajedno sa drugim starosnim kategorijama žena. Peto poglavlje se fokusira na žene u reproduktivnom dobu (15–49 godina), uz različito razvrstavanje po starosnim grupama u zavisnosti od različitih aspekata i posebnih pokazatelja. To poglavlje sadrži uvide u seksualno i reproduktivno zdravlje i prava, iskustva diskriminacije, bezbednost i subjektivni osećaj blagostanja.

DOLAZAK U URODNJENI SVET — RODNO ZASNOVANE PRAKSE RODITELJSKOG STARANJA O DECI

ŠTA JE ISTRAŽENO?

- ▲ Podrška majki i očeva deci uzrasta 0–4 godine u svakodnevnim aktivnostima
- ▲ Podrška majki i očeva deci uzrasta 0–4 godine prilikom učenja

KLJUČNI NALAZI

- Deca se rađaju u rodno određenom svetu, a njihova najranija iskustva su povezana sa praksama staranja o deci koje su izuzetno urodnjene.
- Majke su te koje prvenstveno učestvuju u svakodnevnim aktivnostima sa decom i koje pružaju glavnu podršku prilikom učenja.
- Iako među majkama ne postoje razlike na osnovu različitih osnovnih karakteristika — one su u podjednako velikoj meri uključene u svakodnevne aktivnosti sa decom u različitim grupama, razlike postoje među očevima. Udeo očeva uključenih u svakodnevne aktivnosti sa decom raste sa obrazovanjem i sa višim statusom blagostanja i viši je u urbanim područjima u odnosu na druga, kao i u domaćinstvima u kojima su majke zaposlene u poređenju sa onima gde majke nisu zaposlene.
- Majke svojim učešćem u svakodnevnim aktivnostima ne diskriminišu decu po polu, dok učešće očeva pokazuje razlike: veći udeo očeva je uključen u aktivnosti sa sinovima nego sa ćerkama. Ti obrasci su sistematski prisutni u različitim grupama očeva: čak i očevi sa visokim obrazovanjem, tj. grupa u kojoj najveći udeo očeva učestvuje u aktivnostima sa decom, to u većoj meri rade sa sinovima nego sa ćerkama.
- U romskim naseljima je jaz između učešća majki i očeva još veći, jer se očevi veoma marginalno uključuju u svakodnevne aktivnosti sa decom. Njihova niska uključenost je dosledna u različitim grupama i podjednako je marginalna bilo da se radi o sinovima ili ćerkama.
- Jaz između uključenosti majki i očeva koji se odnosi na podršku prilikom učenja je takođe veliki, mada je nešto manji nego kod svakodnevnih aktivnosti u domaćinstvu. Majke nisu samo u većoj meri uključene u podršku prilikom učenja nego očevi, već se u proseku radi o većem broju aktivnosti.
- Nizak udeo očeva koji pružaju podršku prilikom učenja ne pokazuje značajne promene tokom vremena.
- Uključenost majki i očeva u romskim naseljima je niža u poređenju sa nacionalnim uzorkom. Veći je udeo uključenih majki nego očeva, ali postoje određene razlike u uključenosti u podršku prilikom učenja u poređenju sa aktivnostima u domaćinstvu. Konkretno, očevi iz romskih naselja su nešto više uključeni u pomaganje prilikom učenja nego u kućne poslove, dok su majke nešto manje uključene u pomaganje prilikom učenja u odnosu na svakodnevne aktivnosti u domaćinstvu.

Iako je uobičajeno gledište u analizi podataka iz istraživanja MICS gledište deteta, naša analiza započinje pogledom na porodično okruženje u kojem se deca odgajaju tokom najranije faze života. To utiče na njihova rana iskustva, percepciju i početno razumevanje sveta oko njih, uključujući rodne uloge i prakse. Stoga analiza kreće iz perspektive roditelja i njihovih uloga koje oblikuju ovo najvažnije okruženje za brigu i razvoj u prvih nekoliko godina života deteta.

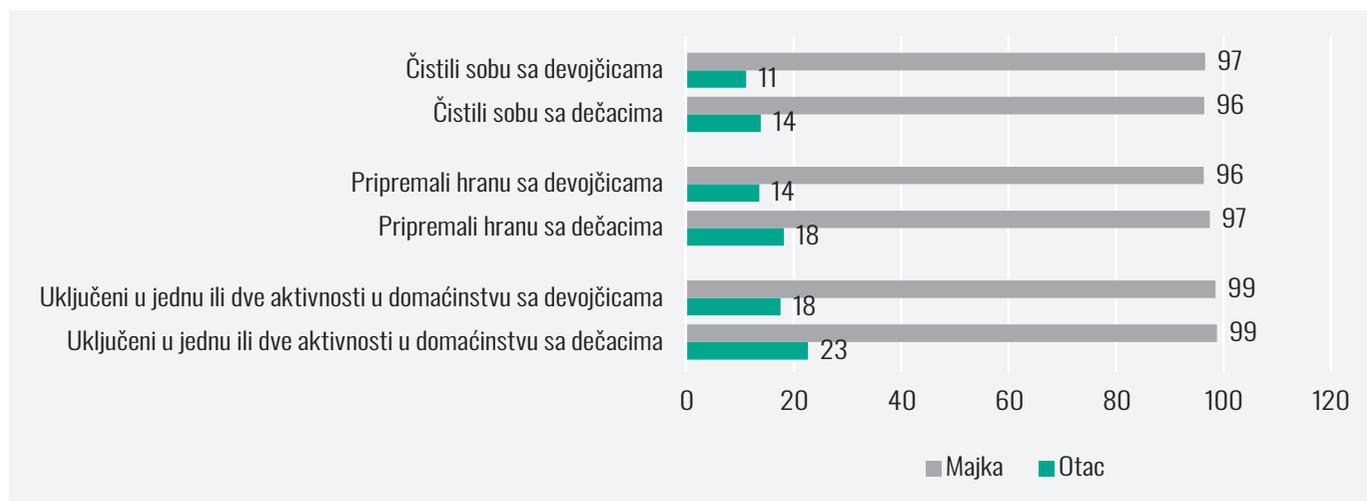
Podrška u svakodnevnim aktivnostima

Upečatljivo je nesrazmerno učešće majki i očeva u svakodnevnim aktivnostima sa decom. Dok je 99 procenata majki učestvovalo u jednoj ili dve aktivnosti u domaćinstvu sa svojom decom u prethodna tri dana (kao što su priprema hrane ili čišćenje sobe), to je činilo samo 20 procenata očeva. Ovo je delom posledica generalno niskog učešća muškaraca u aktivnostima u domaćinstvu, a delom njihovog niskog učešća u staranju o deci. Uključenost majki je sistematski visoka u različitim grupama definisanim prema osnovnih karakteristikama, dok se kod očeva uočavaju određene razlike:

- ▲ u urbanim područjima uključen je veći udeo očeva nego u drugim područjima (25 naspram 13 procenata);
- ▲ očevi sa visokim obrazovanjem su u većoj meri uključeni (33 procenta) nego očevi sa srednjim obrazovanjem (16 procenata), osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja (16 procenata);
- ▲ udeo uključenih očeva je veći kada su majke zaposlene (24 procenta) nego kada su ekonomski neaktivne (16 procenata) ili nezaposlene (10 procenata);
- ▲ uključenost opada sa materijalnom deprivacijom u domaćinstvu: u domaćinstvima koja se ne suočavaju sa deprivacijom 25 procenata očeva je uključeno u jednu ili dve aktivnosti u domaćinstvu sa decom, dok se u domaćinstvima koja se suočavaju sa deprivacijom u jednoj ili dve stavke 18 procenata očeva uključuje u aktivnosti s decom, odnosno 14 procenata očeva iz veoma depriviranih domaćinstava (deprivacija u tri ili više stavki);
- ▲ uključenost roditelja se povećava sa blagostanjem: dok je u najsiromašnijim domaćinstvima 12 procenata očeva uključeno u jednu ili dve aktivnosti u domaćinstvu sa decom, u najbogatijim domaćinstvima uključeno je 35 procenata očeva.

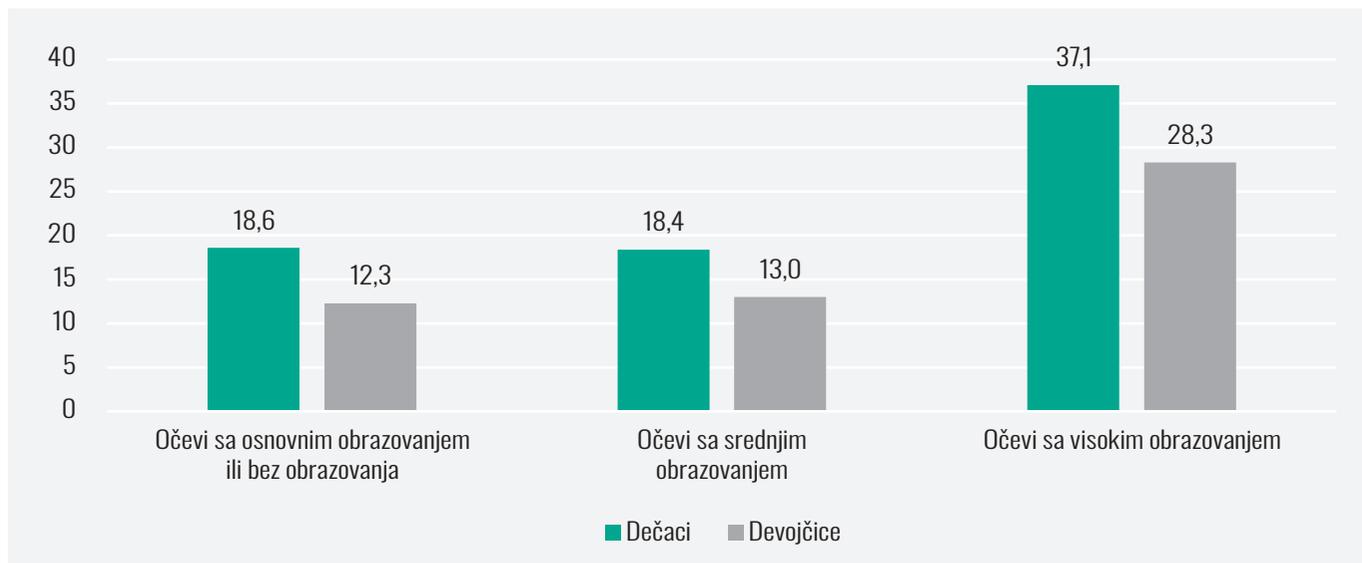
Majke podjednako učestvuju u aktivnostima u domaćinstvu i sa dečacima i sa devojkama, a kod očeva postoji tendencija da se više uključuju u aktivnosti sa dečacima nego sa devojkama (Slika 1).

Slika 1. Procenat dece uzrasta 1–4 godine sa kojom ili za koju su otac ili majka učestvovali u jednoj ili dve aktivnosti u domaćinstvu u prethodna tri dana, po vrsti aktivnosti i polu dece, Srbija, 2019.

Drugačija uključenost očeva u aktivnosti sa dečacima i devojčicama je sistematska pojava u različitim grupama definisanim prema mestu života, blagostanju i obrazovanju. Na primer, iako postoji razlika u udelu očeva uključenih u rad sa decom u zavisnosti od nivoa obrazovanja oca, očevi će se bez obzira na nivo obrazovanja više uključivati u aktivnosti sa dečacima nego sa devojčicama (Slika 2).

Slika 2. Procenat dece uzrasta 1–4 godine sa kojom ili za koju je otac učestvovao u jednoj ili dve aktivnosti u domaćinstvu u prethodna tri dana, po polu dece i obrazovanju oca, Srbija, 2019.

U romskim naseljima su jazovi između uključenosti majki i očeva još veći, jer je u jednu ili dve aktivnosti sa decom u domaćinstvu uključeno samo 2 procenta očeva, a 98 procenata majki. Dok je uključenost majki u svakodnevne aktivnosti sa decom sistematski visoka u različitim grupama, uključenost očeva je sistematski niska u različitim grupama i ne postoje grupe koje pokazuju značajno manje jazove između majki i očeva (na primer, u svakodnevne aktivnosti uključena su 3 procenta očeva sa srednjim obrazovanjem i 4 procenta očeva bez obrazovanja). Očevi u romskim naseljima ne diskriminišu decu po polu, jer je njihovo učešće u aktivnostima sistematski nisko i kada je reč o sinovima i kada je reč o ćerkama (na primer, u aktivnostima sa dečacima učestvuje 1,4 procenta očeva, u aktivnostima sa devojčicama 1,8 procenata očeva).

Podrška prilikom učenja

U skladu sa obrascima uključenosti majki i očeva u svakodnevne aktivnosti sa decom postoje i velike razlike (iako nešto manje) u njihovoj uključenosti u podršku deci prilikom učenja, što obuhvata aktivnosti poput čitanja knjiga ili gledanja slikovnica, pričanja priča, pevanja pesmica, izvođenja dece iz kuće, kompleksa ili dvorišta, igranja sa decom i provođenja vremena sa decom u ime-novanju, brojanju i crtanju stvari. Dok je 91 procenat majki učestvovao u četiri ili više aktivnosti učenja u prethodna tri dana, to je radilo samo 40 procenata očeva. Ne samo da je udeo majki uključenih u aktivnosti podrške prilikom učenja veći, nego su one u proseku uključene i u veći broj aktivnosti u odnosu na očeve. Dok su očevi u proseku uključeni u 2,9 aktivnosti, majke su u proseku uključene u 5,3 aktivnosti.

Postoje razlike u uključenosti očeva u zavisnosti od njihovih osnovnih karakteristika:

- ▲ očevi iz urbanih područja su uključeni u većoj meri nego očevi iz drugih područja (46 procenata naspram 33 procenta);
- ▲ očevi sa visokim obrazovanjem su u većoj meri uključeni (54 procenta) nego očevi sa srednjim obrazovanjem (41 procenat), odnosno očevi sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja (28 procenata);

- ▲ očevi se uključuju u aktivnosti češće kada su majke zaposlene (46 procenata) nego kada su nezaposlene (43 procenta) ili ekonomski neaktivne (27 procenata);
- ▲ uključenost očeva opada sa materijalnom deprivacijom u domaćinstvu: u domaćinstvima koja se ne suočavaju sa deprivacijom 48 procenata očeva je uključeno u četiri ili više aktivnosti učenja sa decom, dok se u domaćinstvima koja se suočavaju s deprivacijom u jednoj ili dve stavke uključuje 39 procenata očeva, odnosno 29 procenata očeva iz veoma depriviranih domaćinstava (deprivacija u tri ili više stavki);
- ▲ uključenost očeva se povećava sa blagostanjem: dok je u najsiromašnijim domaćinstvima 25 procenata očeva uključeno četiri ili više aktivnosti učenja sa decom, u najbogatijim domaćinstvima u takve aktivnosti uključena su 53 procenta očeva.

Za razliku od uključenosti u aktivnosti u domaćinstvu, kod uključenosti u aktivnosti učenja ne prikazuju se razlike između dečaka i devojčica: majke i očevi se gotovo podjednako uključuju u te aktivnosti i sa dečacima i sa devojčicama. Značajne razlike u uključenosti očeva u ove aktivnosti sa dečacima i devojčicama postoje samo u grupi očeva bez obrazovanja ili sa osnovnim obrazovanjem, gde su očevi uključeni u četiri ili više aktivnosti učenja sa 34 procenta dečaka i 18 procenata devojčica.

Komparativni podaci za 2014. i 2019. godinu ne pokazuju promene u učešću očeva: u obe godine je 37 procenata očeva bilo uključeno u četiri ili više aktivnosti učenja. Iako nema promena u udelu uključenih očeva, postoji trend smanjenja razlika u uključenosti u aktivnosti učenja sa dečacima i devojčicama. Dok je 2014. godine 41 procenat očeva bio uključen u četiri ili više aktivnosti učenja sa dečacima, a 32 procenta sa devojčicama, 2019. godine ti procenti iznosili su 38 procenata za dečake, a 36 procenata za devojčice. Drugim rečima, razlika u učešću očeva u aktivnostima učenja sa dečacima i devojčicama se smanjila sa 9 procentnih poena na 2 procentna poena.

Iako je uključenost majki ravnomernija u različitim grupama u odnosu na očeve, ipak postoje određene razlike, uglavnom u zavisnosti od obrazovanja majke i materijalne deprivacije sa kojom se suočava domaćinstvo:

- ▲ majke sa visokim obrazovanjem se više uključuju (93 procenta) nego majke sa srednjim obrazovanjem (91 procenat) odnosno majke sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja (81 procenat);
- ▲ u domaćinstvima koja se ne suočavaju sa deprivacijom 94 procenta majki je uključeno u četiri ili više aktivnosti učenja sa decom, dok se u domaćinstvima koja se suočavaju s deprivacijom u jednoj ili dve stavke uključuju 92 procenta majki, odnosno 85 procenata majki iz veoma depriviranih domaćinstava (deprivacija u tri ili više stavki).

U romskim naseljima je nivo uključenosti majki i očeva u proseku niži. U četiri ili više aktivnosti sa decom uključeno je 11 procenata očeva i 45 procenata majki. Majke imaju tendenciju da malo više budu uključene u aktivnosti sa devojčicama nego sa dečacima (48 procenata naspram 41 procenat), dok očevi ne „sprovode diskriminaciju” — njihovo učešće je podjednako nisko i kod dečaka i kod devojčica (11 i 10 procenata). Nezaposleni očevi su više uključeni nego nezaposleni ili ekonomski neaktivni očevi (19 procenata naspram 9 i 11 procenata). Majke sa srednjim ili visokim obrazovanjem su uključene u većoj meri nego majke sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja (65 procenata naspram 43 procenta i 25 procenata).

POČETAK ŽIVOTA UZ RELATIVNU RODNU RAVNOPRAVNOST — RODNE RAZLIKE U RANOM DETINJSTVU (0–4 GODINE)

ŠTA JE ISTRAŽENO?

- ▲ Obrazovanje u ranom detinjstvu (36–59 meseci)
- ▲ Dostupnost materijala za učenje
- ▲ Nadzor dece
- ▲ Disciplinovanje dece
- ▲ Razvojni ishodi iz perspektive indeksa ranog razvoja deteta

KLJUČNI NALAZI

Dečaci i devojčice uglavnom započinju život ravnopravni. U aspektima koji se najviše prate ne postoje značajni rodni jazovi:

- Upis u rano obrazovanje (36–59 meseci) značajno je porastao između 2010. i 2019. godine i kod dečaka i kod devojčica, a rodni jaz je zanemarljiv.
- Rodni jazovi ne postoje u pogledu dostupnosti materijala za učenje kao što su knjige za decu i igračke, ali važno je napomenuti da svako peto dete nema najmanje tri knjige za decu, a svako šesto nema najmanje dve vrste igračaka.
- U romskim naseljima, rodna ravnopravnost u ranom obrazovanju zapravo znači nisku stopu upisa i dečaka i devojčica.
- Prakse nasilnog disciplinovanja među decom uzrasta 2–14 godina su u stagnaciji između 2014. i 2019. godine (nakon značajnog pada između 2010. i 2014. godine) i ne postoje značajne razlike između devojčica i dečaka u udelu dece koja su bila izložena bilo kom obliku nasilnog disciplinovanja.
- Među decom uzrasta 1–4 godine ne postoje značajne rodne razlike u izloženosti metodama nasilnog disciplinovanja ni u opštoj populaciji ni u romskim naseljima.

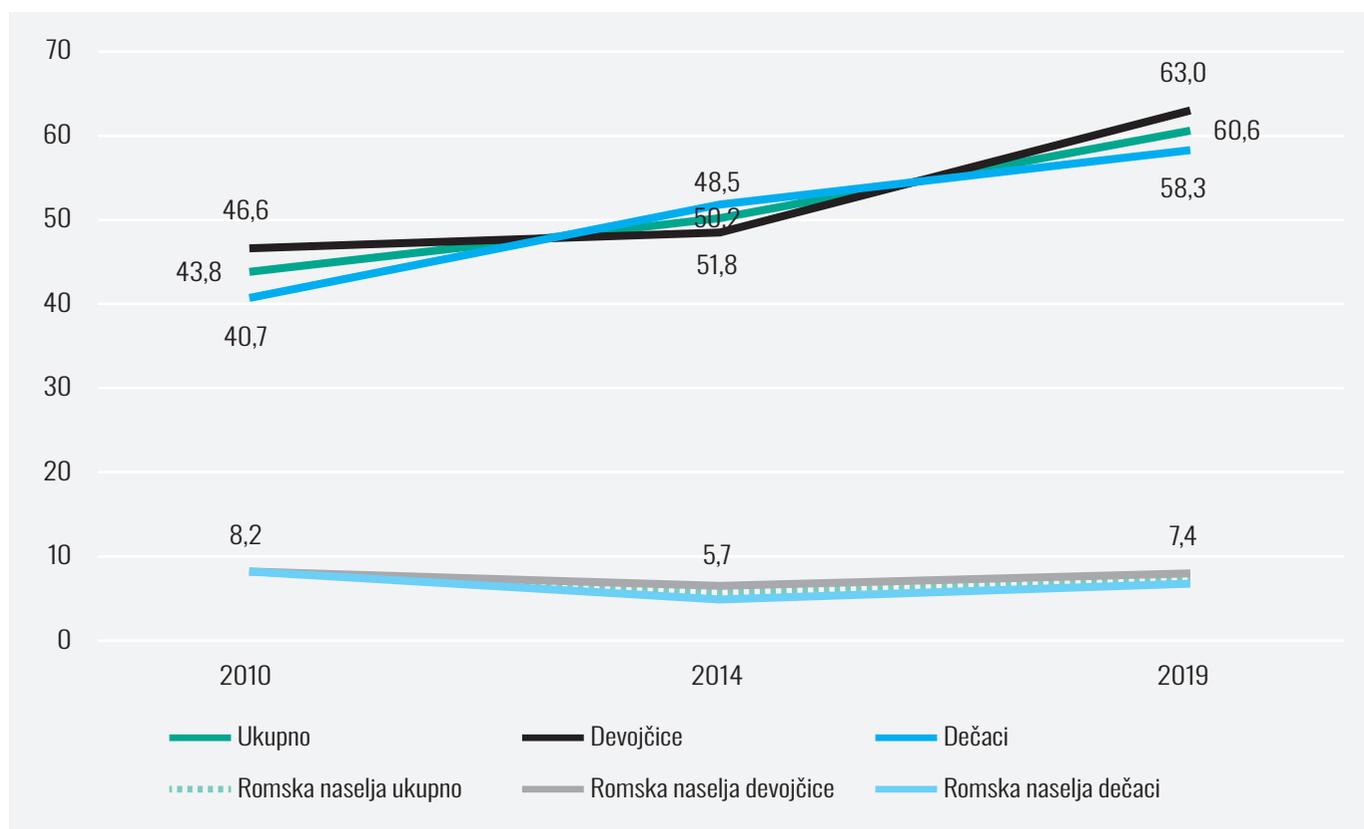
Međutim, neke rodne razlike počinju da se ispoljavaju u ovoj ranoj fazi života dece:

- Iako prakse ne pokazuju značajnu promenu u udelu dece izložene nasilnom disciplinovanju, roditeljski stavovi koji opravdavaju takve prakse su u porastu i oni su rodno pristrasni, jer se fizičko kažnjavanje češće opravdava u vaspitanju dečaka nego devojčica.
- Rani razvojni ishodi idu u prilog devojčicama, a razlog za to su razlike u emocionalnom i socijalnom domenu i domenu učenja, ali ne i u drugim domenima, uključujući poznavanje slova i brojeva i fizički razvoj.

Obrazovanje u ranom detinjstvu

Postoji značajan porast u pohađanju ranog obrazovanja i kod dečaka i kod devojčica uzrasta 36–59 meseci iz opšte populacije, ali su kod dece istog uzrasta iz romskih naselja prisutni veoma niska stopa pohađanja i nedosledni trendovi (Slika 3). **Rodne razlike nisu značajne, osim kod dece koja žive u domaćinstvima iz najsiromašnijeg kvintila blagostanja.** U toj grupi je samo 5 procenata dečaka pohađalo rano obrazovanje u poređenju sa 20 procenata devojčica.

Slika 3. Procenat dece uzrasta 36–59 meseci koja pohađaju program obrazovanja u ranom detinjstvu, po polu, Srbija i romska naselja, 2019.

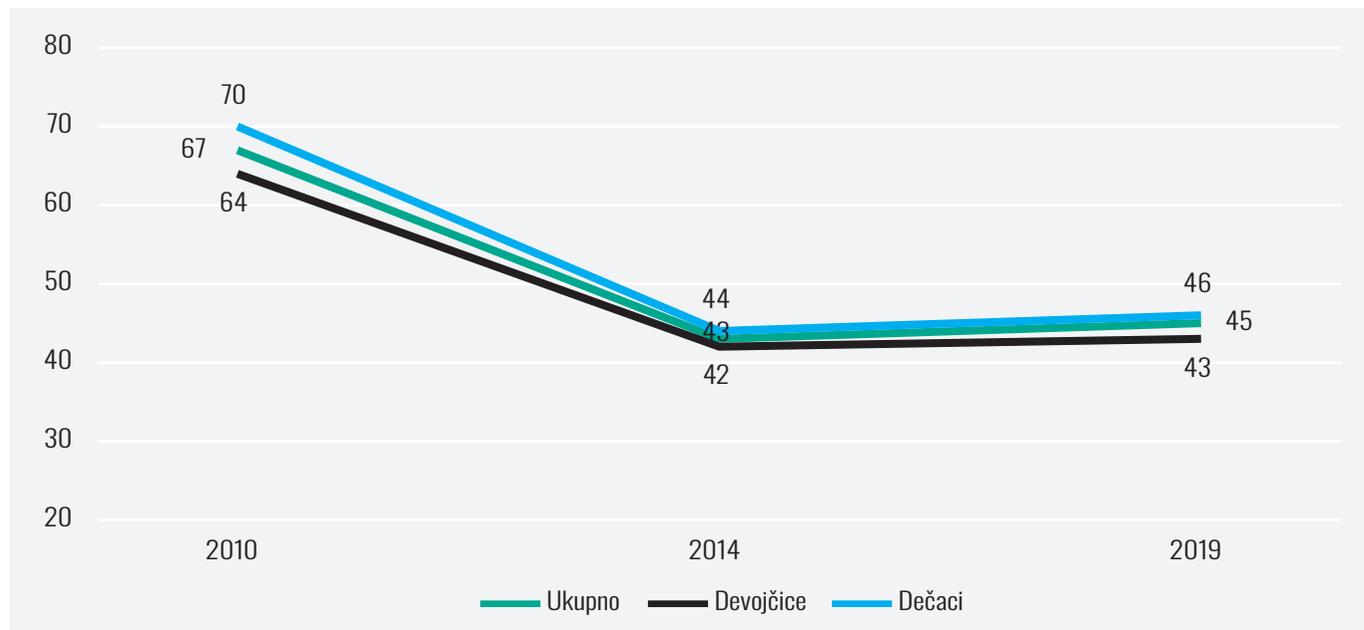
Materijali za učenje poput knjiga i igračaka za decu važni su za razvoj deteta. U nacionalnom uzorku dece do 5 godina svako peto dete (22 procenata) nema najmanje tri dečije knjige, a svako šesto dete nema najmanje dve vrste igračaka (igračke iz prodavnice odnosno predmeti iz domaćinstva ili predmeti nađeni napolju koji se koriste za igru). **Ne postoje rodne razlike u dostupnosti materijala za učenje u opštem uzorku i među različitim grupama dece** definisanim u pogledu njihovog porekla, kao što je oblast stanovanja, nivo obrazovanja majke ili status ekonomske aktivnosti, kao ni unutar grupa različitog nivoa blagostanja. Osim toga, razlike između dečaka i devojčica u korišćenju kupljenih predmeta, pronađenih predmeta ili predmeta napravljenih u kućnoj radinosti nisu statistički značajne.

U romskim naseljima je udeo dece koja imaju najmanje tri knjige za decu veoma nizak — 8 procenata, dok udeo dece koja imaju 10 i više knjiga iznosi samo 2 procenata. Udeo dece koja imaju dve ili više vrsta igrački je 66 procenata, bez rodne razlike. Jedina rodna razlika postoji kod igračaka napravljenih u kućnoj radinosti, jer takve igračke ima veći procenat devojčica nego dečaka (11 naspram 7 procenata).

Nadzor i disciplinovanje dece

Podaci o trendovima u pogledu rasprostranjenosti nasilnih metoda disciplinovanja dostupni su samo za širu starosnu grupu dece (2–14 godina). Ti trendovi ukazuju na **značajan pad u udelu dece koja su bila izložena nekoj metodi nasilnog disciplinovanja između 2010. i 2014. godine, ali zatim i stagnaciju između 2014. i 2019. godine** (Slika 4).

Slika 4. Procenat dece uzrasta 2–14 godina koja su bila izložena nekoj metodi nasilnog disciplinovanja (fizičko kažnjavanje ili psihološka agresija), 2010, 2014, 2019, Srbija

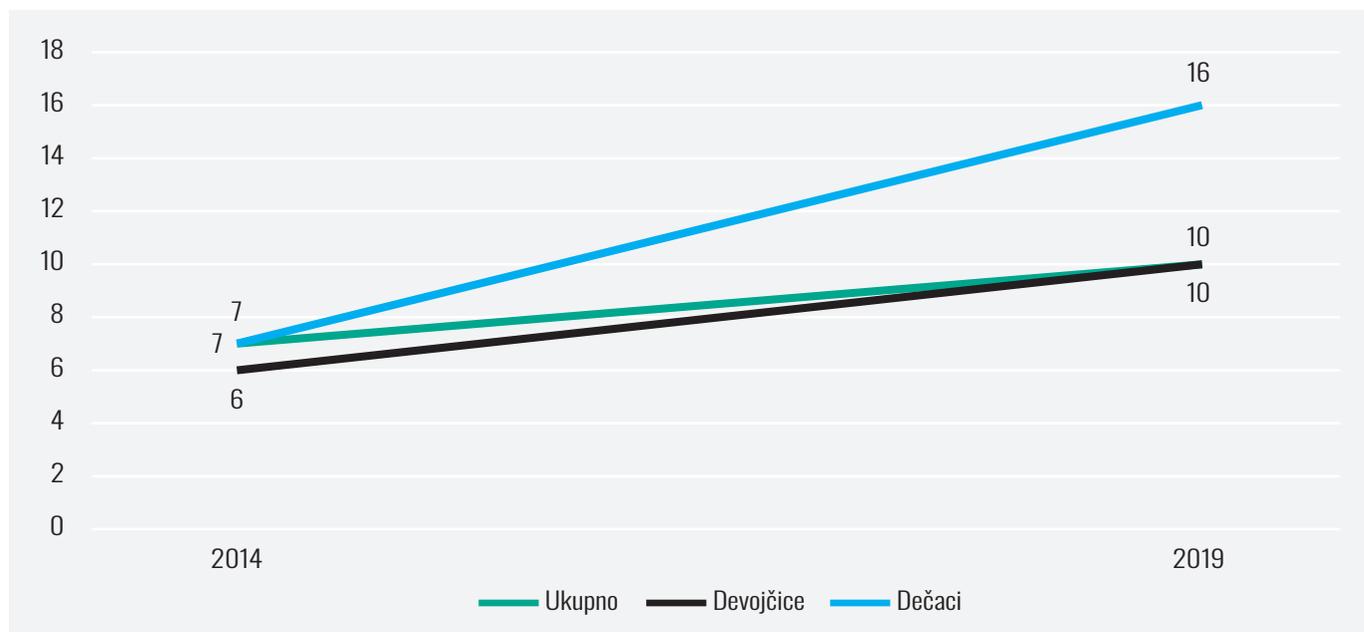

Kod dece uzrasta 1–4 godine 44 procenta njih bilo je izloženo nekom obliku nasilnog disciplinovanja tokom prethodnog meseca. Rodna razlika nije statistički značajna, jer je 45 procenata dečaka i 42 procenta devojčica bilo izloženo nekom obliku nasilnog disciplinovanja. Psihološka agresija je češći oblik nasilnog disciplinovanja od fizičkog kažnjavanja: 37 procenata dece je bilo izloženo nekom obliku psihološke agresije, dok je 24 procenta dece bilo izloženo fizičkom kažnjavanju. Neadekvatan nadzor kao oblik zanemarivanja registrovan je kod 3 procenta dečaka i 4 procenta devojčica.

U romskim naseljima je nasilno disciplinovanje dece rasprostranjenije, pri čemu je 65 procenata dece bilo izloženo nekom obliku nasilnog disciplinovanja tokom prethodnog meseca. Rodne razlike nisu statistički značajne uprkos razlici od 4 procentna poena: 67 procenata dečaka i 63 procenta devojčica bilo je izloženo takvom disciplinovanju. Psihološka agresija je utvrđena kod 56 procenata dece, fizičko kažnjavanje kod 45 procenata dece, dok je neadekvatan nadzor utvrđen kod 3 procenta dece, bez značajnih rodni razlika.

Zanimljivo je da je rasprostranjenost praksi nasilnog disciplinovanja veća od rasprostranjenosti stavova kojima se opravdavaju takve prakse. Dok je 2019. godine 20 procenata dece doživelo neki oblik fizičkog kažnjavanja, samo 9 procenata roditelja je opravdavalu telesno kažnjavanje. Za razliku od prakse, koja pokazuje opadajući trend između 2010. i 2014. godine, a zatim stagnaciju između 2014. i 2019. godine, trendovi u stavovima pokazuju značajan porast između 2014. i 2019. godine (podaci za 2010. nisu dostupni) u pogledu udela roditelja koji opravdavaju fizičko kažnjavanje dece (Slika 5). Rodne razlike nisu bile statistički značajne. Tokom istog perioda došlo je do smanjenja udela roditelja/staratelja u romskim naseljima koji opravdavaju fizičko kažnjavanje, sa 11 procenata u 2014. na 8 procenata u 2019. godini, ali ta promena nije bila statistički značajna.

Slika 5. Procenat ispitanika koji smatraju da je fizičko kažnjavanje potrebno za pravilno odgajanje, vaspitanje ili obrazovanje deteta, Srbija, 2010, 2014, 2019.

Ovaj nesklad između praksi i stavova vidi se i kada su u fokusu deca uzrasta 1–4 godine. Iako je 24 procenta dece mlađe od 5 godina bilo izloženo fizičkom kažnjavanju od strane roditelja/staratelja, samo 9 procenata roditelja/staratelja opravdava fizičko kažnjavanje.

Pored toga, **stavovi su urođjeniji od praksi**. Iako razlike u udelu dečaka i devojčica koji su fizički kažnjavani nisu statistički značajne, **postoji veća tendencija među roditeljima da opravdavaju upotrebu fizičkog kažnjavanja dečaka nego devojčica** (11 naspram 7 procenata). Ta razlika je naročito velika u grupi dece čije majke imaju samo osnovno obrazovanje ili su bez obrazovanja, gde 24 procenta majki opravdava fizičko kažnjavanje dečaka, a samo 6 procenata opravdava takvo kažnjavanje devojčica. Ista tendencija je utvrđena kod domaćinstava u romskim naseljima: iako 8 procenata roditelja opravdava fizičko kažnjavanje, veći udeo to opravdava kod dečaka nego kod devojčica (12 naspram 5 procenata).

Rani razvojni ishodi

Razvojni ishodi u ovoj fazi života idu u prilog devojčicama, jer je rezultat indeksa ranog razvoja deteta (ECDI)⁸ viši za devojčice nego za dečake (99 naspram 96 procenata). Ta razlika je značajna i predstavlja **rezultat razlike u domenu socijalnog i emocionalnog razvoja, ali ne i u drugim domenima**. Međutim, trebalo bi napomenuti da razlike nisu značajne u urbanim područjima (98 procenata za dečake i 98 procenata za devojčice), već samo u drugim područjima (93 procenta za dečake i 99 procenata za devojčice).

Rezultat indeksa ranog razvoja deteta u romskim naseljima nešto je niži nego za opštu populaciju dece (89 naspram 97 procenata). **Značajne razlike između dečaka i devojčica se pojavljuju u domenu poznavanja slova i brojeva**, jer je 9 procenata dečaka i 16 procenta devojčica na dobrom razvojnom putu u ovoj oblasti. Međutim, **rodne razlike u ukupnom rezultatu indeksa nisu statistički značajne**.

⁸ MICS okvir prati razvojni status dece pomoću Indeksa ranog razvoja deteta, koji kombinuje pokazatelje razvoja u četiri domena koji se smatraju parametrima u razvoju deteta: poznavanje slova i brojeva, fizički, socio-emocionalni i učenje. Indeks se sastoji od 10 stavki i računa se kao procenat dece koja su razvojno na pravom putu u najmanje tri od četiri domena.

SVE VEĆE RODNE RAZLIKE U ŽIVOTNOM TOKU U SREDNJEM DETINJSTVU (5–14 GODINA)

ŠTA JE ISTRAŽENO?

- ▲ Učešće u organizovanom učenju među decom jednu godinu mlađom od propisanog uzrasta za polazak u osnovnu školu
- ▲ Pohađanje predškolskog pripremnog programa (PPP)
- ▲ Pohađanje i završavanje osnovne škole
- ▲ Učešće u školskim aktivnostima
- ▲ Podrška prilikom učenja u školi
- ▲ Podrška prilikom učenja kod kuće
- ▲ Rasprostranjenost nasilnih metoda disciplinovanja
- ▲ Dečiji rad

KLJUČNI NALAZI

- Učešće u organizovanom učenju među decom jednu godinu mlađom od propisanog uzrasta za polazak u osnovnu školu je visoko i bez rodni jazova u opštoj populaciji. Međutim, rodne razlike su prisutne među određenim grupama, u kojima se veći udeo dečaka sistematski uključuje u predškolsko vaspitanje i obrazovanje u odnosu na devojčice: van urbanih područja, kod dece čije majke nemaju završeno obrazovanje ili su završile samo osnovno obrazovanje, kod dece sa ekonomski neaktivnim majkama i kod dece iz depriviranih domaćinstava.
- Pohađanje organizovanog učenja kod dece iz romskih naselja je niže nego u opštoj populaciji, a iste grupe kao i kod opšte populacije pokazuju rodne razlike u korist dečaka.
- Rodni jaz je prisutan u pohađanju PPP i uglavnom se pripisuje rodnom jazu van urbanih područja.
- Stopa pohađanja PPP je niža kod dece iz romskih naselja nego kod dece iz nacionalnog uzorka, sa doslednim rodni razlikama u korist dečaka u različitim grupama.
- Rodni jazovi nestaju tokom obaveznog osnovnog obrazovanja i u opštoj populaciji veoma visok procenat dece pohađa i završava školu, bez rodni razlika. Razlike se ponovo pojavljuju kasnije, u srednjoj školi, ali samo u određenim grupama dece, kao što su deca iz najsiromašnijih domaćinstava, gde dečaci napuštaju školovanje ranije nego devojčice.
- Stope pohađanja i završavanja osnovne škole su niže kod dece iz romskih naselja, a podaci pokazuju da značajan broj devojčica napušta školovanje na prelasku iz sedmog u osmi razred osnovne škole.

- Učešće dece u različitim aktivnostima vezanim za školu i obrazovanje pored osnovne nastave ne pokazuje značajne rodne razlike, osim u pogledu većeg učešća devojčica u odnosu na dečake u školskim sekcijama i klubovima, i kod dece u nacionalnom uzorku i kod dece iz romskih naselja.
- Učešće roditelja u školi, njihov nadzor, informisanost o upravljanju školom ili učešće u različitim školskim aktivnostima, kao što su roditeljski sastanci, školske svečanosti i slično, pokazuje određene urodnjene obrasce. U suštini, pokazatelji ukazuju na strožu kontrolu i veću uključenost roditelja/staratelja u školovanje dečaka nego devojčica. Razlozi za to su i dalje nepoznati.
- U romskim naseljima, među roditeljima koji su informisani o upravljanju školom veći je udeo roditelja devojčica, dok u drugim aspektima razlike nisu statistički značajne.
- Veći je udeo majki koje pomažu deci sa domaćim zadacima nego očeva i veći udeo dečaka u odnosu na devojčice dobija takvu pomoć.
- Gotovo polovina dece uzrasta 5–14 godina bila je izložena nekom obliku nasilnog disciplinovanja, bez značajnih rodni razlika. Udeo dece iz romskih naselja koja su izložena nasilnom disciplinovanju je viši nego u nacionalnom uzorku, ali je takođe bez značajnih rodni razlika.
- Dečiji rad i učešće u ekonomskim aktivnostima i kućnim poslovima su veoma urodnjeni. Ne samo što se rasprostranjenost dečijeg rada razlikuje kod dečaka i devojčica (viša je kod dečaka), već je i priroda dečijeg rada drugačija: kod dečaka se više odnosi na bavljenje ekonomskim aktivnostima iznad određenog starosnog praga, dok se kod devojčica više odnosi na bavljenje kućnim poslovima iznad određenog starosnog praga.

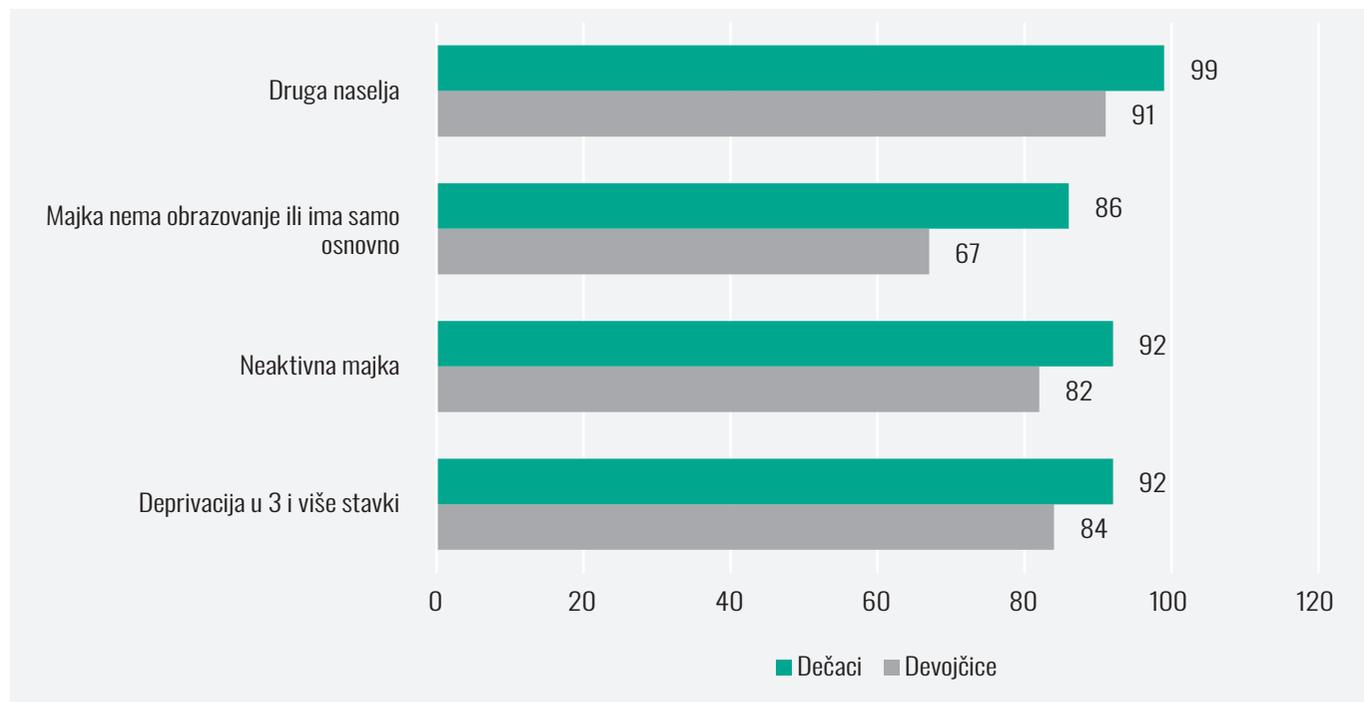
Učešće u obrazovanju, roditeljska podrška i ishodi školovanja

Učešće u organizovanom učenju godinu dana pre osnovne škole

Učešće u organizovanom učenju kod dece jednu godinu mlađe od propisanog uzrasta za polazak u osnovnu školu je više u opštoj populaciji dece (97 procenata pohađa ili program ranog obrazovanja ili osnovnu školu), a rodni jazovi postoje samo u određenim grupama: kod dece koja žive van urbanih područja, dece čija majka nije školovana ili je završila samo osnovno obrazovanje, dece sa ekonomski neaktivnom majkom i dece iz depriviranih domaćinstava. Ti rodni jazovi sistematski idu u korist dečaka (Slika 6).

U romskim naseljima je neto stopa pohađanja i dalje niža (76 procenata), sa rodnim jazom od 6 procentnih poena (79 procenata naspram 73 procenta u korist dečaka). Rodni jaz je veliki u „drugim” (neurbanim) područjima (89 procenata naspram 71 procenta u korist dečaka) i kod dece čije majke nisu završile školu (72 procenta naspram 36 procenata u korist dečaka). Rodni jaz je sistematski i pojavljuje se podjednako kod dece iz najsiromašnijih i najbogatijih domaćinstava, uvek u korist dečaka.

Slika 6. Procenat dece jednu godinu mlađe od propisanog uzrasta za polazak u osnovnu školu na početku školske godine u kojoj se pohađa obrazovanje, program obrazovanja u ranom detinjstvu ili osnovna škola (prilagođena neto stopa pohađanja), prema osnovnim karakteristikama, Srbija, 2019.

Predškolski pripremni program

Stopa pohađanja predškolskog pripremnog programa (PPP) visoka je u opštoj populaciji — 93 procenta dece pohađa ili je pohađalo PPP u vreme ispitivanja. Međutim, postoji značajan rodni jaz u pohađanju PPP, jer ovaj oblik obrazovanja pohađa ili je pohađalo 90 procenata devojčica i 96 procenata dečaka. Uvidom u razvrstane podatke uočava se da se taj jaz uglavnom može pripisati rodnom jazu u pohađanju PPP u neurbanim („drugim”) područjima, gde je 90 procenata devojčica i 99 procenata dečaka pohađalo PPP tokom istraživanja.

Stopa pohađanja PPP je niža među decom iz romskih naselja (77 procenata), sa statistički značajnom razlikom između devojčica i dečaka (71 procenat naspram 84 procenta). Iako je rodni jaz prisutan u urbanim područjima (83 procenta naspram 72 procenta u korist dečaka), on je naročito veliki u drugim područjima (85 procenata naspram 65 procenta u korist dečaka). Najveći jaz je kod dece čije majke nemaju obrazovanje (76 procenata naspram 44 procenta u korist dečaka). Rodni jaz sistematski postoji u različitim grupama definisanim prema različitim osnovnim karakteristikama, a pojavljuje se i kod dece iz depriviranih i kod dece iz nedepriviranih domaćinstava, i kod najsiromašnijih i kod najbogatijih.

Potrebno je dodatno istražiti rodne jazove u pohađanju PPP. Pitanje je zašto se ovde rodni jazovi pojavljuju sistematski, jer ne postoje u veoma ranom obrazovanju (1–4 godine) i kasnije, u osnovnoj školi. Pošto su rodni jazovi ograničeni na grupe koje se suočavaju sa rizicima od socijalne isključenosti — zbog života u manje naseljenim područjima, nižeg ljudskog kapitala (obrazovanje), isključenosti iz ekonomskih aktivnosti i loših materijalnih uslova — može se pretpostaviti da roditelji drugačije shvataju određene prakse ili stavove u vezi sa vremenom obrazovanja i važnosti obrazovanja u određenoj fazi detinjstva kada je reč o dečacima i devojčicama. Međutim, na to pitanje se u ovoj analizi ne daje odgovor.

Osnovno obrazovanje

Osnovno obrazovanje je obavezno, tako da su razlozi roditelja za drugačije shvatanje važnosti obrazovanja za dečake i devojčice nadjačani obavezom da se deca upišu u osnovnu školu i da se vodi računa o tome da je ona redovno pohađaju i završavaju. Stoga ne iznenađuje visoka neto stopa pohađanja i za devojčice i za dečake (99 i 100 procenata), bez rodni razlika. Stopa završavanja osnovne škole je takođe visoka, bez rodni razlika u opštoj populaciji dece (100 procenata i za devojčice i za dečake).

Međutim, kod dece iz romskih naselja ukupno pohađanje i završavanje osnovne škole je mnogo niže. Neto stopa pohađanja osnovne škole je malo veća za dečake nego za devojčice (93 procenta naspram 91 procenat). Razlika između devojčica i dečaka je značajna u pogledu bruto stope upisa u poslednji razred osnovne škole (53 procenta za devojčice i 71 procenat za dečake), što ukazuje na to da romske devojčice napuštaju osnovno obrazovanje neposredno pre njegovog završetka. Rodne razlike ne postoje u pogledu stope završavanja osnovne škole, koja iznosi 64 procenta i za devojčice i za dečake.⁹

Učešće u školskim aktivnostima

Generalno, ne postoje značajne razlike između učešća dečaka i devojčica u različitim plaćenim i besplatnim aktivnostima povezanim sa školom, kao što su privatni časovi, produženi boravak u školi, sportovi, časovi stranih jezika, časovi muzičkog obrazovanja, dopunska nastava, dodatna nastava, školske sekcije, klubovi i slično. **Jedina rodna razlika** javlja se u vezi sa **učešćem u školskim sekcijama i klubovima**, gde u takvim aktivnostima učestvuje 50 procenata devojčica i 33 procenta dečaka.

Iste tendencije su utvrđene kod dece iz romskih naselja. Iako je njihovo ukupno učešće u aktivnostima povezanim sa školom niže, rodni jaz postoji samo u vezi sa učešćem u školskim sekcijama i klubovima, pri čemu u takvim aktivnostima učestvuje 24 procenta devojčica i 16 procenata dečaka.

Podrška prilikom učenja u školi

MICS prati podršku prilikom učenja u školi u nekoliko aspekata uključenosti i podrške roditelja: dobijanje đачkih knjižica/svedočanstava dece, učešće u školskom savetu roditelja, informisanost o odlukama saveta roditelja, prisustvovanje školskoj svečanosti ili sportskom događaju, sastanak sa nastavnicima radi razmatranja napretka deteta ili prisustvovanje roditeljskom sastanku. Kod podrške prilikom učenja vide se neke urodnjene prakse. Načelno, pojedini **pokazatelji ukazuju na strožu kontrolu i veću uključenost roditelja/staratelja u školovanje dečaka nego devojčica**:

- ▲ Odrasli članovi domaćinstva češće dobijaju knjižice/svedočanstva dečaka nego devojčica (97 procenata naspram 93 procenta). Ta razlika je značajna za ukupan uzorak dece, ali je posebno izražena u domaćinstvima koja se suočavaju sa materijalnom deprivacijom u tri ili više stavki, gde su knjižice/svedočanstva dobili za 97 procenata dečaka i 86 procenata devojčica.
- ▲ Odrasli iz najsiromašnijih domaćinstava se češće sastaju sa nastavnicima da razgovaraju o napretku dečaka nego devojčica (97 procenata dečaka i 81 procenat devojčica).

Na osnovu dostupnih podataka nije moguće zaključiti da li je ova veća uključenost roditelja u praćenje školskog uspeha dečaka rezultat lošijeg uspeha dečaka u školi u poređenju sa devojčicama ili veće brige i većeg značaja koji se pripisuje školovanju dečaka, ili možda i jednog i drugog.

U romskim naseljima rodne razlike su prisutnije u pogledu informisanosti o upravljanju školom (učešće u savetu roditelja, informisanost o odlukama saveta roditelja) nego u drugim aspektima. Podaci pokazuju da je **veći udeo roditelja devojčica nego dečaka informisan o različitim aspektima upravljanja školom**. Na primer, 82 procenta roditelja devojčica je informisano o tome da škola ima savet roditelja u poređenju sa 72 procenta roditelja dečaka. Roditelji devojčica su informisani o odlukama saveta

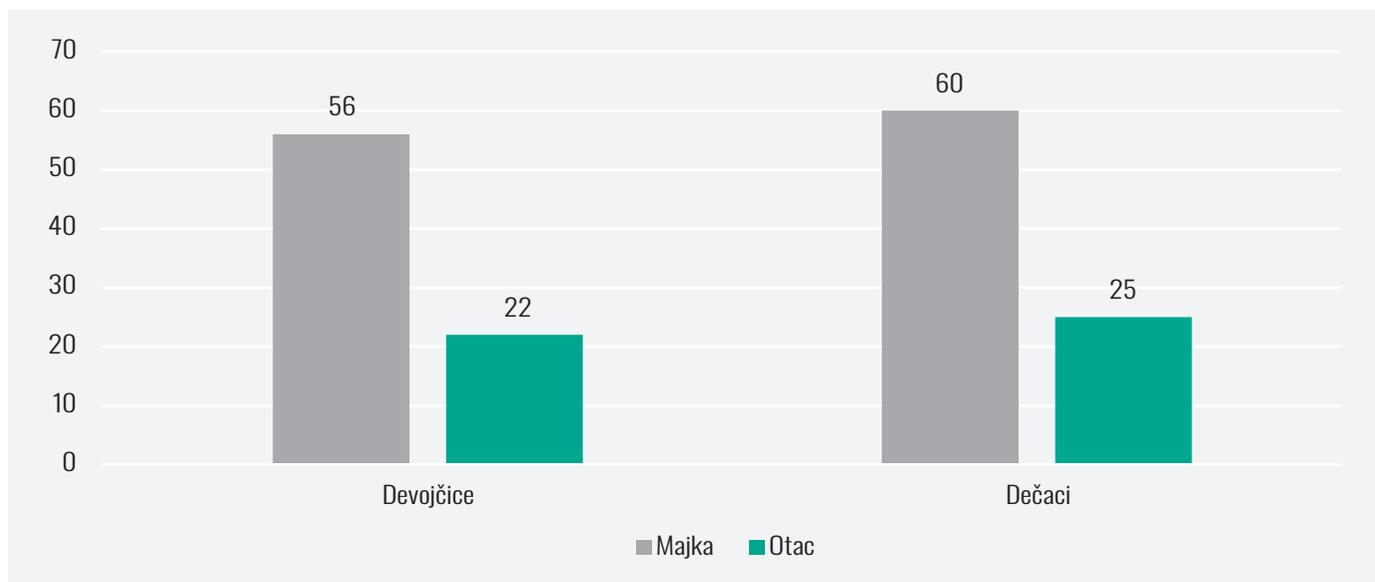
⁹ Stopa završavanja osnovne škole predstavlja procenat kohorte dece tri do pet godina iznad propisanog uzrasta za poslednji razred osnovnog obrazovanja, tj. procenat dece starosti 12 do 14 godina koja su završila osnovno obrazovanje.

roditelja u 65 procenata slučajeva, a roditelji dečaka u 55 procenata slučajeva. Kod drugih aspekata, kao što su roditeljski nadzor i učešće u aktivnostima, rodne razlike nisu značajne.

Podrška prilikom učenja kod kuće

Kada je reč o podršci prilikom učenja kod kuće, urodneni obrasci različitog učešća majki i očeva ponovo su veoma vidljivi. U nacionalnom uzorku dece uzrasta 7–14 godina, 23 procenta dobija pomoć pri izradi domaćih zadataka od očeva, a 59 procenata od majki. **Tendencija dobijanja veće pomoći od majki je ista i kod devojčica i kod dečaka, dok iz perspektive roditelja postoji vidljiva tendencija da se malo više pomaže dečacima nego devojčicama** (Slika 7).

Slika 7. Procenat dece uzrasta 7–14 godina koja dobijaju pomoć pri izradi domaćih zadataka, po rodu i osobi koja pomaže, Srbija, 2019.

Razlike su naročito prisutne u urbanim područjima, gde 71 procenat dečaka i 60 procenata devojčica dobija pomoć pri izradi domaćih zadataka.

Kod dece iz romskih naselja ne postoje značajne razlike u udelu dečaka i devojčica koji dobijaju pomoć pri izradi domaćih zadataka (60 procenata i 62 procenta), ali postoji značajna razlika u udelu dece koja dobijaju pomoć od majki ili očeva (41 procenat i 25 procenata).

Disciplinovanje dece

Nasilne metode disciplinovanja su i dalje veoma rasprostranjene među decom uzrasta 5–14 godina, jer je 45 procenata dece tog uzrasta bilo izloženo nekom obliku nasilne metode disciplinovanja (psihološka ili fizička) tokom proteklog meseca. Postoje određene razlike u udelu dečaka i devojčica izloženih nekom obliku nasilnog disciplinovanja (47 procenata dečaka i 43 procenta devojčica). Svaki deseti roditelj opravdava fizičko kažnjavanje, pri čemu **nasilje opravdava nešto veći udeo roditelja dečaka nego roditelja devojčica** (11 naspram 9 procenata), iako ta razlika nije statistički značajna.

Veći udeo dece iz romskih naselja je izložen nasilnim metodama disciplinovanja u odnosu na decu iz nacionalnog uzorka (69 procenata), uz razlike kod dečaka i devojčica (72 procenta naspram 65 procenata). Nešto niži udeo roditelja iz romskih naselja

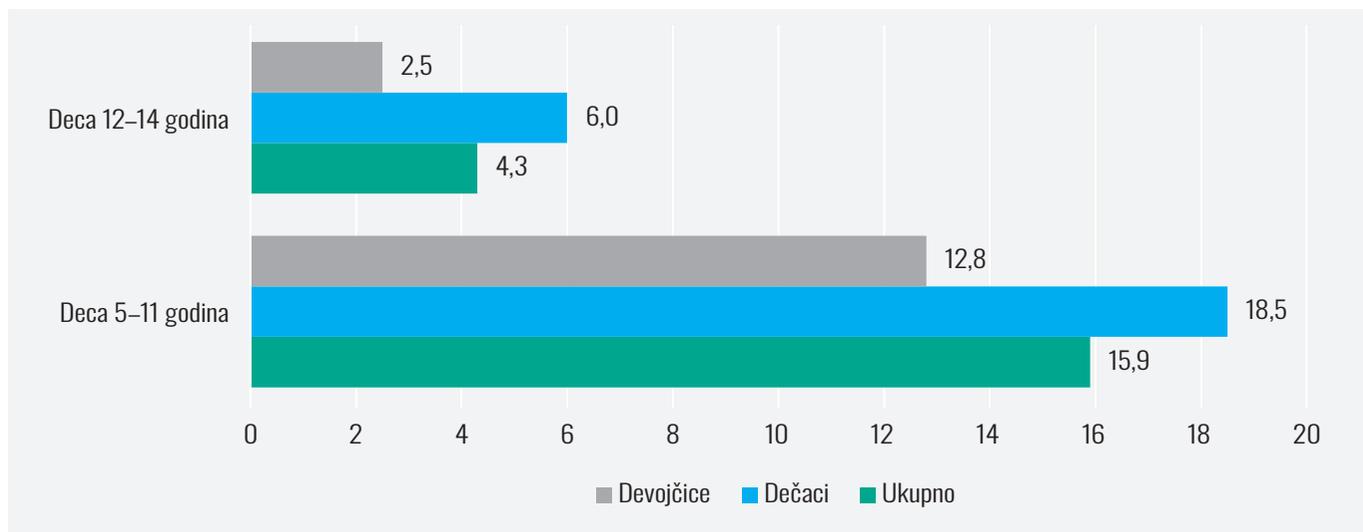
opravdava fizičko kažnjavanje (8 procenata), uz malu razliku između roditelja dečaka (9 procenata) i roditelja devojčica (7 procenata).

Dečiji rad

Zakon o radu Republike Srbije kao prag za zapošljavanje propisuje uzrast od 15 godina.¹⁰ Metodologija istraživanja MICS definiše dečiji rad kao učešće u ekonomskim aktivnostima i kućnim poslovima na granici ili iznad granica starosno specifičnih pragova.¹¹ Za razliku od dečijeg rada, koji može da spreči optimalan razvoj dece, učešće u ekonomskim aktivnostima ispod određenog starosnog praga može biti važno za rana iskustva ekonomskih aktivnosti i socijalizacije rada. Oblast ekonomskih aktivnosti i kućnih poslova je jedna od oblasti sa najizraženijim rodним razlikama, koje se uspostavljaju upravo u ovoj srednjoj fazi detinjstva i reprodukuju u kasnijim fazama životnog toka.

Trendovi u rasprostranjenosti dečijeg rada se ne mogu pratiti zbog promene definicije između 2014. i 2019. godine (opasan rad je isključen 2019. godine). U dečiji rad je 2019. godine bilo uključeno 15,9 procenata dece uzrasta 5–11 godina i 6 procenata dece uzrasta 12–14 godina (Slika 8).

Slika 8. Procenat dece uključene u dečiji rad, po uzrastu i polu, Srbija, 2019.

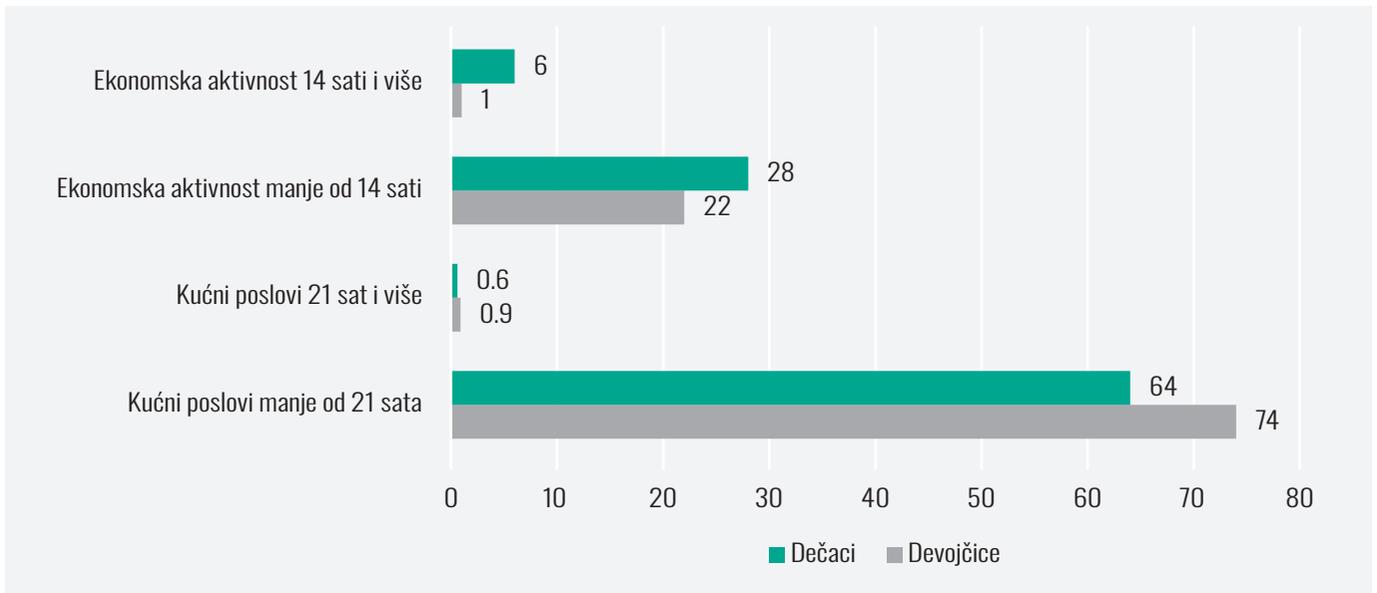
Kod dece starosti 5–11 godina se čak i jedan sat nedeljnog učešća u nekoj ekonomskoj aktivnosti smatra dečijim radom, pa je rasprostranjenost dečijeg rada viša nego kod dece uzrasta 12–14 godina.

Dečiji rad je rasprostranjeniji među dečacima nego devojčicama, a isto važi i za ekonomske aktivnosti koje ne spadaju u dečiji rad (ispod uzrasno specifičnog praga). Kod dece uzrasta 12–14 godina učešće devojčica u ekonomskim aktivnostima ispod i iznad uzrasno specifičnog praga (14 ili više sati) manje je nego kod dečaka, ali je učešće u kućnim poslovima ispod i iznad uzrasno specifičnog praga (21 ili više sati) veće. Stoga se kod dečaka i devojčica ne razlikuje samo nivo uključenosti u dečiji rad, već i priroda dečijeg rada. **Za dečake dečiji rad znači veću uključenost u ekonomske aktivnosti, dok za devojčice znači veću uključenost u kućne poslove** (Slika 9).

¹⁰ Maloletna lica se mogu zaposliti samo uz saglasnost roditelja ili staratelja i samo ako posao ne podrazumeva težak fizički rad, rad pod zemljom, pod vodom, na visini ili na poslovima koji mogu negativno uticati na njihovo zdravlje i život. Maloletna lica se mogu zaposliti samo uz odobrenje zdravstvene ustanove, koja potvrđuje da rad nije opasan po život i zdravlje deteta.

¹¹ Ti pragovi iznose: za uzrast 5–11 godina jedan ili više sati nedeljno; za uzrast 12–14 godina 14 ili više sati za učešće u ekonomskoj aktivnosti; za obe uzrasne grupe 28 sati ili više za kućne poslove (UNICEF, 2014: 201).

Slika 9. Procenat dečaka i devojčica uključenih u ekonomsku aktivnost i kućne poslove ispod i iznad uzrasno specifičnog praga, Srbija, 2019.

Podaci ukazuju na to da su devojčice bolje zaštićene od dečijeg rada, ali i manje izložene ranoj radnoj socijalizaciji kada se uzme u obzir učešće u ekonomskim aktivnostima koje se ne smatraju dečijim radom.

Kod dece iz romskih naselja, kao i kod dece iz nacionalnog uzorka, dečiji rad je rasprostranjeniji kod dečaka nego kod devojčica u mlađoj uzrasnoj grupi (5–11 godina), sa 8 procenata i 4 procenta, dok je u starijoj uzrasnoj grupi (12–14 godina) gotovo isti (5 procenata kod dečaka i 4 procenta kod devojčica).

PRELAZAK U ODRASLO DOBA: RODNE RAZLIKE U ADOLESCENCIJI (15–17 GODINA) I RANI SEKSUALNI I REPRODUKTIVNI ŽIVOT ADOLESCENTKINJA I POSTADOLESCENTKINJA (15–19 GODINA)

ŠTA JE ISTRAŽENO?

- ▲ Pohađanje i završavanje srednje škole
- ▲ Dečiji rad
- ▲ Rano seksualno ponašanje
- ▲ Korišćenje kontracepcije i nezadovoljena potreba za kontracepcijom
- ▲ Rani brakovi i rađanje dece

KLJUČNI NALAZI

- Stopa pohađanja srednje škole je visoka kod dece iz nacionalnog uzorka i ne postoje značajne rodne razlike, osim kod dece iz naj-siromašnijih domaćinstava, gde mnogo više devojčica nego dečaka ne pohađa školu.
- U romskim naseljima je stopa pohađanja srednje škole veoma niska i postoje rodne razlike koje se odnose na nižu stopu pohađanja kod devojčica. Stopa završavanja srednje škole je takođe viša kod dečaka nego kod devojčica, što ukazuje na višu stopu napuštanja školovanja kod devojčica.
- Dečiji rad je manje zastupljen kod adolescenata i u nacionalnom uzorku učešće devojčica u ekonomskim aktivnostima koje ne predstavljaju dečiji rad je niže nego kod dečaka, ali je njihova uključenost u dečiji rad viša.
- Kod adolescenata iz romskih naselja devojčice su takođe manje uključene u ekonomske aktivnosti i dečiji rad.
- U nacionalnom uzorku, svaka deseta devojčica starosti 15–17 godina i svaka treća žena starosti 18–19 godina je započela seksualni život. Veći udeo devojčica iz romskih naselja započinje seksualni život rano: svaka treća devojčica starosti 15–17 godina i više od dve trećine žena starosti 18–19 godina.
- Nezadovoljena potreba za kontracepcijom je veća kod žena u nacionalnom uzorku nego kod žena iz romskih naselja, kao i kod žena koje nisu u braku u odnosu na one koje jesu u braku. Svaka sedma seksualno aktivna žena koja nije u braku starosti 15–19 godina ima nezadovoljenu potrebu za kontracepcijom, dok je kod žena u braku iste starosti svakoj desetoj ženi kontracepcija potrebna, ali je ne koristi. Kod žena iste starosti iz romskih naselja nezadovoljena potreba za kontracepcijom je utvrđena kod svake četvrte žene koja nije u braku i svake pete žene koja je u braku.

- Postoji blagi porast u ranim brakovima kod žena starosti 15–19 godina u nacionalnom uzorku između 2014. i 2019. godine i značajan pad kod žena iste starosti iz romskih naselja.
- Rano rađanje dece (pre navršenih 18 godina) nestalo je u opštoj populaciji žena starosti 15–19 godina, a stagnira kod žena iste starosti iz romskih naselja.

Adolescencija predstavlja prekretnicu između detinjstva i odraslog doba. Prema UNICEF-ovoj klasifikaciji, stanovništvo starosti 15–17 godina pripada kategoriji dece. Istovremeno, devojčice tog uzrasta pripadaju takozvanom kontingentu žena u reproduktivnom dobu, a pokazatelji njihovog seksualnog ponašanja, seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, diskriminacije i subjektivnog osećaja blagostanja prate se kao kod odraslih žena. Otuda se, da bi se izbeglo ponavljanje nalaza, deo slike o adolescentkinjama predstavlja u ovom poglavlju (obrazovanje, dečiji rad, rani seksualni život, korišćenje kontracepcije, rani brakovi i rađanje dece), dok se drugi aspekti, poput bezbednosti, diskriminacije i subjektivnog osećaja blagostanja, predstavljaju u narednom poglavlju koje je posvećeno svim ženama u reproduktivnom dobu. Pored toga, različiti pokazatelji koji se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje i prava dostupni su za širu kategoriju adolescentkinja i postadolescentkinja, pa su u ove delove poglavlja uključene i žene starosti 18–19 godina.

Urođjeni obrasci pohađanja i završavanja srednje škole

Prelazak iz osnovnog u srednje obrazovanje važan je u životu adolescenata i postavlja temelje za buduće obrazovne perspektive i celokupno socio-ekonomsko blagostanje. Podaci iz istraživanja MICS o efektivnoj stopi prelaska u srednju školu pokazuju **visoku stopu prelaska dece iz opšte populacije u srednju školu** (95 procenata) **bez značajnih rodni razlika** (96 procenata za devojčice i 94 procenta za dečake). U isto vreme, ti podaci pokazuju **nižu stopu prelaska romske dece** (55 procenata), **sa rodni razlikama u korist dečaka** (62 procenta naspram 47 procenata).¹²

Stopa pohađanja srednje škole je viša među decom iz opšte populacije, bez značajnih rodni razlika: neto stopa pohađanja iznosi 93 procenta za devojčice i 95 procenata za dečake. **Rodne razlike su vidljive kod dece koja žive u „drugim” područjima**, gde 9 procenata devojčica srednjoškolskog uzrasta ne pohađa školu, u poređenju sa 6 procenata dečaka. Rodne razlike su najizraženije **u najsiromašnijim domaćinstvima**, gde 22 procenta devojčica i 14 procenata dečaka ne pohađa srednju školu. Među onima koji su pohađali srednju školu ne postoje rodne razlike u stopi završavanja, jer je 97 procenata devojčica i 98 procenata dečaka završilo srednju školu.

U romskim naseljima stope pohađanja i završavanja srednje škole su mnogo niže, a u isto vreme postoje rodne razlike, što ukazuje na **rano isključivanje romskih devojčica iz obrazovanja**. Neto stopa pohađanja srednje škole iznosi 30 procenata za dečake i 27 procenata za devojčice, dok stopa završavanja srednje škole iznosi 69 procenata za dečake i 62 procenta za devojčice.

Dečiji rad

Kao što je navedeno u prethodnoj studiji,¹³ mišljenja o ulozi i uticaju rada u adolescenciji na razvoj adolescenata su podeljena. Pojedini razvojni psiholozi smatraju da radno iskustvo u adolescenciji podrazumeva velike oportunitetne troškove i odvlači mlade ljude od škole i drugih korisnih aktivnosti. Po njihovom mišljenju, zapošljavanje adolescenata ne bi trebalo ohrabrivati.¹⁴ Po mišljenju drugih, rani poslovi mogu biti mehanizam kroz koji mladi stiču znanja o radnoj snazi, formiraju radne vrednosti, uče kako da se

¹² Podaci o deci iz romskih naselja su zasnovani na 25–49 neponderisanih slučajeva i treba biti oprezan prilikom njihovog tumačenja.

¹³ UNICEF, *Gender Aspects of Life Course in Serbia Seen through MICS Data*, Belgrade, 2015.

¹⁴ Greenberger and Steinberg, 1986, Steinberg and Cauffman, 1995, quoted from Jeylan et al., 2002.

prikladno ponašaju na radnom mestu i stiču veštine koje će im olakšati adaptaciju na rad i povećati verovatnoću kasnijeg uspeha na tržištu rada.¹⁵ Kao što je već pomenuto, prema Zakonu o radu koji je na snazi u Republici Srbiji, adolescenti imaju pravo da se zaposle nakon navršenih 15 godina života. Za ovu uzrasnu grupu, MICS klasifikuje radno iskustvo kao dečiji rad ako se rad obavljao tokom prethodne nedelje 43 ili više sati, dok za kućne poslove ne postoji prag.

Dečiji rad je najmanje rasprostranjen među adolescentima u poređenju sa mladim kategorijama dece. Iako u ovoj starosnoj grupi, slično kao kod mlađih grupa, devojčice imaju niže ekonomsko učešće od dečaka (26 procenata naspram 37 procenata), **rasprostranjenost dečijeg rada je veća kod devojčica nego kod dečaka** (1,3 procenta naspram 0,0 procenata).

U romskim naseljima učešće devojčica u ekonomskim aktivnostima koje ne predstavljaju dečiji rad niže je nego kod dečaka (12 procenata naspram 32 procenta), ali je, za razliku od dece iz nacionalnog uzorka, **dečiji rad je rasprostranjeniji kod dečaka nego kod devojčica** (7 procenata naspram 2 procenta).

Rana kontrola i autonomija u pogledu seksualnog i reproduktivnog zdravlja

Neki prelazi koji se dešavaju rano u životu mogu imati celoživotne implikacije na životni put tako što će oblikovati kasnije događaje, iskustva i buduće prelaze. Rani brakovi i rađanje dece u adolescenciji su dobro dokumentovan primer prelaza sa celoživotnim posledicama.¹⁶ Različita istraživanja u razvijenim zemljama pokazuju da je rano rađanje povezano sa nižim stepenom obrazovanja, ograničenim mogućnostima za zapošljavanje i nižim prihodima u odraslom dobu.¹⁷

Seksualno ponašanje i korišćenje kontracepcije

Svaka deseta adolescentkinja (15–17 godina) imala je seksualni odnos, a svaka stota je imala takvo iskustvo pre navršenih 15 godina. Tokom protekle godine, 6 procenata adolescentkinja je imalo seksualni odnos, a 0,4 procenta je imalo više partnera. Nijedna od devojčica koje su imale više partnera nije koristila kondome tokom seksualnog odnosa, što upozorava na rizik od polno prenosivih bolesti.

Procenat onih koje su imale seksualni odnos je gotovo četiri puta veći u narednoj uzrasnoj kohorti (18–19 godina), gde je 38 procenata žena imalo seksualni odnos, a 1 procenat žena u ovoj starosnoj grupi je imao prvi seksualni odnos pre navršenih 15 godina života. Više od jedne trećine žena je imalo seksualni odnos tokom proteklih 12 meseci (34 procenta), dok je 4,3 procenta imalo više partnera, a nijedna od njih nije koristila kondom tokom poslednjeg odnosa. U 2,5 procenata slučajeva seksualni partner je bio 10 ili više godina stariji, a u 87 procenata slučajeva radilo se o partneru sa kojim nisu u braku i ne žive zajedno.

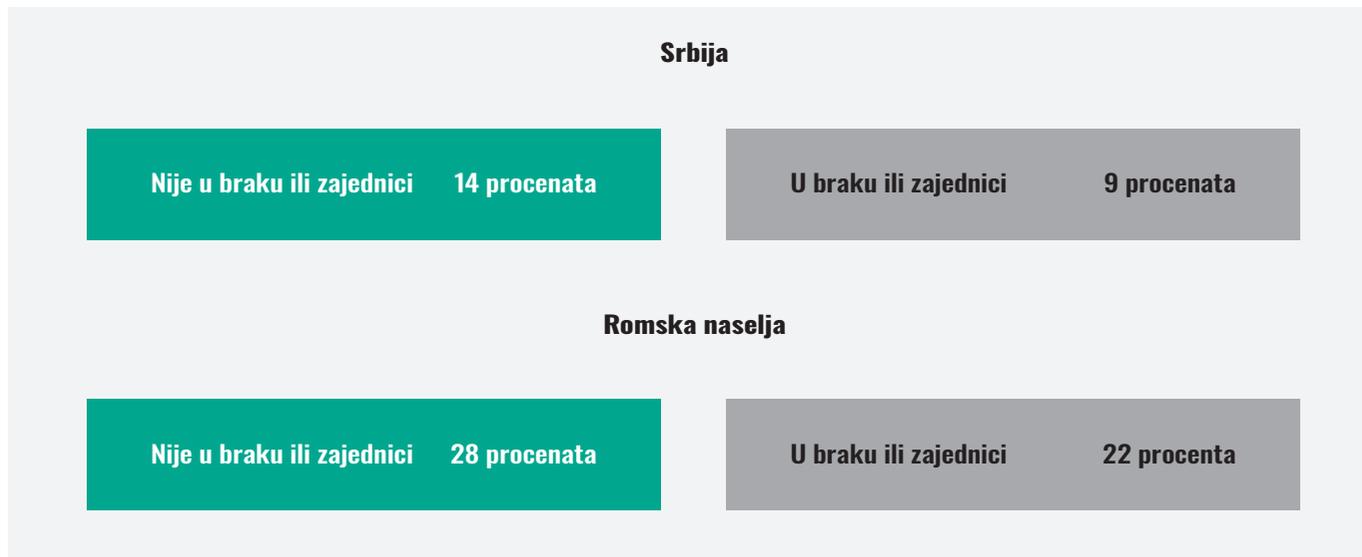
MICS istražuje znanje o kontracepciji kod žena koje su trenutno u braku ili u zajednici, ali zbog veoma malog broja adolescentkinja, čak i devojaka starosti 18–19 godina sa takvim statusom (ukupno 15 devojaka/žena), podaci nisu dostupni za tu grupu. To je takođe razlog zašto se pokazatelj informisanog odlučivanja o zdravstvenoj zaštiti (COR 5.6.1) ne može izračunati za devojčice uzrasta 15–17 godina ili žene uzrasta 15–19 godina u nacionalnom uzorku.

Među svim ženama starosti 15–19 godina (uključujući one koje ne žive u braku ili zajednici, a kojih je bilo 308) 80 procenata nikada nije koristilo kontracepciju; glavni razlog bio je to što nisu seksualno aktivne (u 97 procenata slučajeva). Pored toga, 2 procenta je želelo da zatrudni, 0,2 procenta je reklo da je njihov partner protiv toga, a 0,7 procenata nije imalo znanja. **Nezadovoljena potreba za planiranjem porodice bila je veća među ženama koje nisu u braku ili u zajednici nego među ženama koje jesu u braku ili u zajednici** (Slika 10).

¹⁵ Jeylan et al., 2002.

¹⁶ Furstenberg, Brooks-Gunn and Morgan, 1987, quoted from Elder et al., 2002: 8.

¹⁷ Uhlenberg and Mueller, 2002, cf. UNICEF, *Gender Aspects of Life Course in Serbia Seen through MICS Data*, Belgrade, 2015.

Slika 10. Nezadovoljena potreba za kontracepcijom, žene starosti 15–19 godina, Srbija i romska naselja, 2019.

Veći udeo devojčica iz romskih naselja rano započinje seksualni život. Gotovo svaka deseta devojčica starosti 15–17 godina (9 procenata) imala je seksualni odnos pre navršenih 15 godina života, 30 procenata je imalo seksualni odnos u određenom trenutku, dok je 26 procenata imalo takvo iskustvo u protekloj godini. Tu se uglavnom radi o seksualnom životu u ranom braku, jer je samo 30 procenata onih koje su imale seksualni odnos to uradilo sa partnerom sa kojim nisu u braku i ne žive zajedno.

U starosnoj grupi 18–19 godina 18 procenata žena je imalo seksualni odnos pre navršenih 15 godina života. Više od dve trećine (69 procenata) imalo je seksualni odnos, 64 procenta je imalo to iskustvo tokom protekle godine, a nijedna nije koristila kondom tokom poslednjeg odnosa. U 5,8 procenta slučajeva partner je bio najmanje 10 godina stariji od žene, a samo u 10 procenata slučajeva radilo se o partneru sa kojim nisu u braku i ne žive zajedno. Nijedna devojka/žena ni u jednoj starosnoj kategoriji nije imala više partnera tokom prethodne godine. To je verovatno posledica ranog braka i strogih normi koje zabranjuju seksualne odnose van braka.¹⁸

Zbog velikog broja devojčica uzrasta 15–17 godina u romskim naseljima koje su u braku ili zajednici dostupne su informacije o znanju u kontracepciji. Prema podacima iz istraživanja MICS, sve te žene (100 procenata od 112 žena) čule su za neku metodu kontracepcije, 96 procenata je čulo za neku savremenu metodu, a 85 procenata za neku tradicionalnu metodu.

Kod devojčica uzrasta 15–17 godina iz romskih naselja koje su u braku ili zajednici 81 procenat nije koristio nijednu metodu kontracepcije, 2 procenta je koristilo neku savremenu metodu, a 17 procenata neku tradicionalnu metodu. Kod žena starosti 15–19 godina iz romskih naselja koje nikada nisu koristile nijednu metodu kontracepcije najčešći razlog bio je to što nisu seksualno aktivne (73 procenta), a slede želja da se zatrudni (23 procenta), nedostatak znanja (3 procenta) i neželjeni efekti kontraceptivnih sredstava (0,4 procenta). Kod žena iste starosti koje su u braku ili zajednici 60 procenata nikada nije koristilo nijednu metodu kontracepcije, a od njih 86 procenata zbog želje da zatrudne, 10 procenata zbog nedostatka znanja, 2 procenta zbog neželjenih efekata kontraceptivnih sredstava, 1 procenat jer nisu imale seksualni odnos i 2 procenta iz drugih razloga. **Samo 9 procenata žena je konsultovalo ginekologa u vezi sa kontracepcijom.**

Kao i kod mladih žena u nacionalnom uzorku, **nezadovoljena potreba za kontracepcijom** kod žena starosti 15–19 godina iz romskih naselja **bila je veća kod žena koje nisu u braku ili zajednici nego kod žena koje jesu u braku ili zajednici** (Slika 10).

¹⁸ Za više informacija vidi: UNICEF, *Child Marriage among the Roma Population in Serbia: Ethnographic research*, Belgrade, 2017. Dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/media/921/file/Child%20marriage%20among%20the%20Roma%20population%20in%20Serbia.pdf>

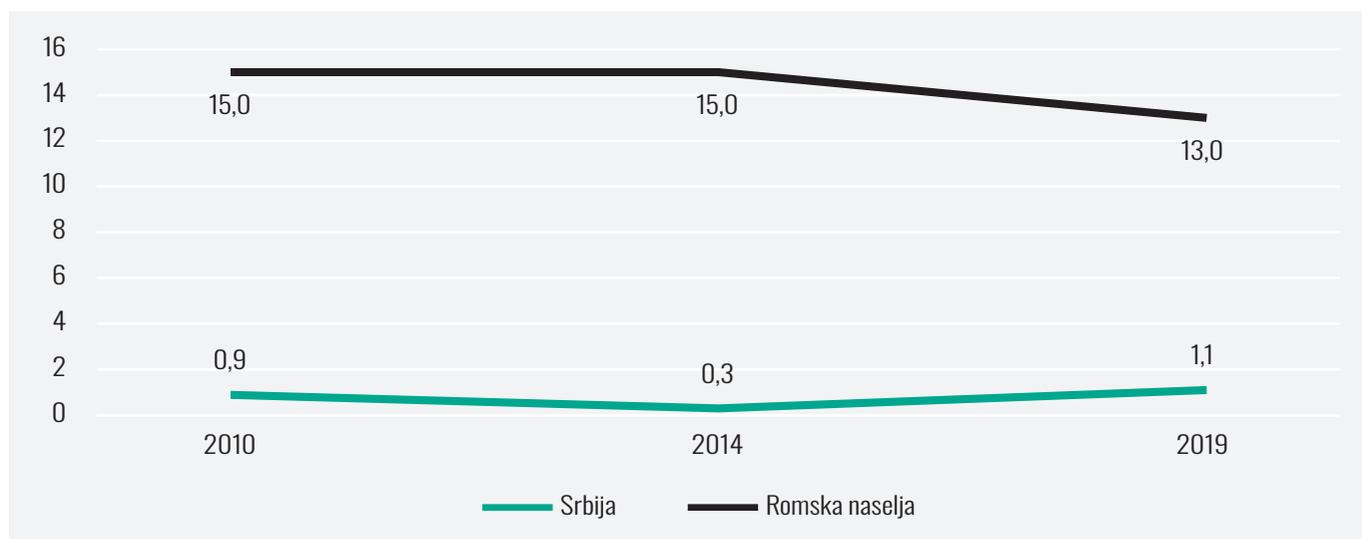
U romskim naseljima 42 procenta žena starosti 15–17 godina i 58 procenata žena starosti 15–19 godina kaže da donosi sopstvene informisane odluke o seksualnim odnosima, korišćenju kontraceptivnih sredstava i reproduktivnom zdravlju (indikator COR 5.6.1), što je manje nego za celu populaciju žena u reproduktivnom dobu (15–49) u romskim naseljima, gde 68 procenata kaže da donosi takve odluke. To ukazuje na **nedostatak moći za donošenje samostalnih odluka kod značajnog udela mladih žena iz romskih naselja**. Samostalnost u odlučivanju o seksualnim odnosima je uskraćena za 12 procenta žena te starosti iz romskih naselja, koje ne mogu reći „ne” svojim partnerima/supruzima ako ne žele da imaju seksualni odnos. U istoj grupi žena, u 57 procenata slučajeva odluku o kontracepciji donose zajedno žena i suprug, u 11 procenata odluku donosi žena sama, a u 3 procenta slučajeva odluku donosi suprug sam.

Dok među devojkicama uzrasta 15–17 godina i ženama starosti 15–19 godina u nacionalnom uzorku nijedna nije imala indukovani abortus, kod žena starosti 15–19 godina iz romskih naselja ukupna stopa indukovanih abortusa (TIAR)¹⁹ za poslednjih pet godina iznosi 7, a 0,5 procenata žena je imalo barem jedan indukovani abortus.

Rani brakovi i rađanje dece

Postoji blagi porast broja ranih brakova kod žena starosti 15–19 godina u nacionalnom uzorku. Dok je 2014. godine 0,3 procenta žena u ovoj starosnoj grupi bilo u braku pre navršenih 15 godina života, taj broj je 2019. godine iznosio 1,1 procent. Nasuprot tome, **došlo je do pada broja ranih brakova u toj starosnoj grupi u romskim naseljima**, jer je 2014. godine 15 procenata žena starosti 15–19 godina bilo u braku pre navršenih 15 godina života, naspram 13 procenata 2019. godine (Slika 11).

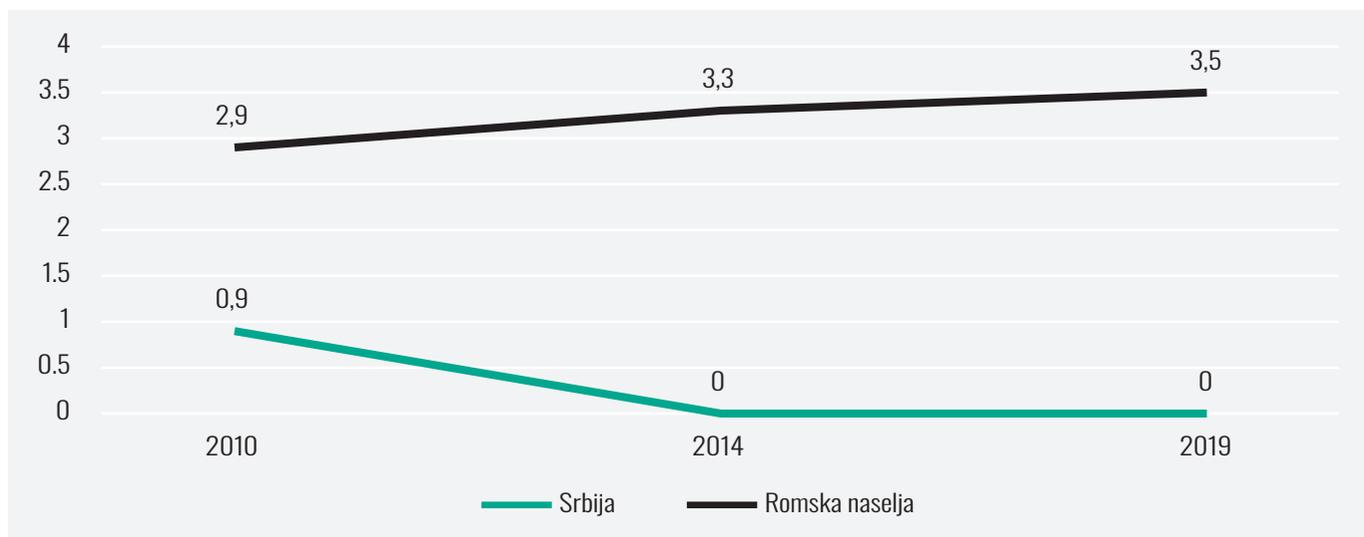
Slika 11. Procenat žena starosti 15–19 godina koje su prvi put stupile u brak ili vanbračnu zajednicu pre navršenih 15 godina života, Srbija, romska naselja, 2010, 2014, 2019.

Podaci iz 2019. godine pokazuju **pad ranog rađanja dece kod žena starosti 15–19 godina iz opšte populacije, a stagnaciju ili čak blagi porast kod žena iste starosti iz romskih naselja** (Slika 12).

¹⁹ Broj indukovanih abortusa na 1.000 žena te starosti.

Slika 12. Procenat žena starosti 15–19 godina koje su rodile živorođeno dete pre navršenih 15 godina života, Srbija, romska naselja, 2010, 2014, 2019.

U opštoj populaciji žena starosti 15–19 godina stopa rađanja adolescentkinja (pokazatelj COR 3.7.2)²⁰ **opala je** sa 22 na 1.000 žena te starosti (2014. godine) na 12 (2019. godine). **U romskim naseljima je došlo do porasta** sa 157 na 1.000 žena te starosti (2014. godine) na 163 (2019. godine).

Tokom 2019. godine 2,5 procenata žena starosti 15–19 godina rodilo je živorođeno dete ili su bile trudne sa prvim detetom, dok je u romskim naseljima 31 procenat žena iste starosti ili rodilo živorođeno dete ili su bile trudne sa prvim detetom u vreme istraživanja.

²⁰ Broj rađanja kod žena starosti 15–19 godina na 1.000 žena iz te starosne grupe.

DOBROBIT ŽENA U REPRODUKTIVNIM FAZAMA ŽIVOTNOG TOKA (15–49 GODINA)

ŠTA JE ISTRAŽENO?

- ▲ Korišćenje kontracepcije i nezadovoljena potreba za planiranjem porodice
- ▲ Abortus
- ▲ Rani brakovi
- ▲ Rano rađanje
- ▲ Informisano odlučivanje o zdravstvenoj zaštiti
- ▲ Osećaj bezbednosti u svom komšiluku
- ▲ Stavovi prema nasilju u partnerskim odnosima
- ▲ Iskustvo diskriminacije
- ▲ Subjektivni osećaj blagostanja: zadovoljstvo životom i osećaj sreće

KLJUČNI NALAZI

- Veliki udeo žena je upoznat sa savremenim metodama kontracepcije, ali korišćenje tih metoda je i dalje na niskom nivou. Više žena se oslanja na tradicionalne nego na savremene metode, a druge metode više koriste (uglavnom mlade) žene koje nisu u braku nego žene koje su u braku, žene iz urbanih područja i žene sa visokim obrazovanjem.
- Veoma mali udeo žena iz romskih naselja koristi savremena sredstva kontracepcije, iako je veoma velik udeo žena upoznat sa tim metodama.
- Nezadovoljena potreba za kontracepcijom kod žena u braku iz opšte populacije značajno se smanjila, a stagnira kod žena iz romskih naselja.
- Rani brakovi stagniraju kod žena starosti 20–49 godina iz opšte populacije i kod žena iz romskih naselja. Rani brakovi i rano rađanje dece smanjuju verovatnoću za sticanje viših nivoa obrazovanja, zaposlenje i obezbeđivanje životnog standarda bez deprivacije.
- Abortus je u opadanju i kod žena iz opšte populacije i u romskim naseljima.
- Iako većina žena iz opšte populacije i romskih naselja samostalno donosi informisane odluke o svom seksualnom i reproduktivnom zdravlju, i dalje postoje žene kojima se to pravo uskraćuje, a njihov udeo je veći kod žena sa niskim obrazovanjem i onih iz najsiromašnijih domaćinstava.
- Stavovi kojima se opravdava nasilje u partnerskim odnosima prisutni su kod veoma malog procenta žena u nacionalnom uzorku, a u većem procentu su prisutni kod žena iz romskih naselja.

- Svaka osma žena se ne oseća bezbedno u svom komšiluku kada padne mrak, a osećaj nebezbednosti je zastupljeniji kod mladih žena i žena iz romskih naselja.
- Sasvim mali udeo žena navodi iskustvo sa diskriminacijom, a najčešći oblik je rodno zasnovana diskriminacija. Udeo žena koje su doživele diskriminaciju tokom protekle godine je veći kod žena iz romskih naselja, a oblik diskriminacije koji se najčešće navodi jeste diskriminacija zasnovana na etničkoj pripadnosti.
- Žene su generalno relativno zadovoljne svojim životom, pri čemu na skali od 0 do 10 svoje zadovoljstvo životom ocenjuju prosečnom ocenom 8. Zadovoljstvo životom se smanjuje sa godinama, a povećava sa obrazovanjem i životnim standardom. Žene iz romskih naselja su u proseku manje zadovoljne svojim životom i niži udeo je srećan u odnosu na žene iz opšte populacije.
- Rani brakovi i rano rađanje dece smanjuju zadovoljstvo životom i kod žena u nacionalnom uzorku i kod žena iz romskih naselja.

Samostalnost i kontrola prelaska u brak i majčinstvo

Samostalnost u odlukama koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena važna je za planiranje različitih prelaza u životnom toku: sa jednog nivoa obrazovanja na viši, iz obrazovanja na tržište rada, između različitih faza karijere, iz samačkog života u brak, ka roditeljstvu ili iz različitih interesa u životu koji zahtevaju vreme ili druge resurse. Odgovarajuće vreme za stupanje u brak i rađanje dece je ključno za planiranje tih različitih prelaza, a MICS pruža relevantne podatke za analizu ovih aspekata.

Korišćenje savremenih sredstava kontracepcije i nezadovoljena potreba za planiranjem porodice

Podaci o kontracepciji i planiranju porodice su važni jer daju značajne pokazatelje o kontroli koju žene imaju u pogledu svoje reproduktivne funkcije, što čini suštinu kontrole njihovog čitavog životnog toka. Trudnoća i majčinstvo zahtevaju mnoštvo resursa od žena: bioloških, ekonomskih, znanja, veština, vremena, energije i posvećenosti. Kada je rađanje dece planirano, žene mogu bolje upravljati različitim resursima pa njihov prelazak u majčinstvo ne ograničava njihove životne mogućnosti. Iz perspektive deteta, planirano rađanje omogućava bolji kvalitet staranja, a samim tim i bolje šanse za razvoj deteta.²¹

Prema podacima istraživanja MICS iz 2019. godine, žene su dobro obaveštene o savremenim metodama kontracepcije, jer su gotovo sve žene iz uzorka upoznate sa barem nekom savremenom metodom (99,7 procenata), uključujući sve žene koje su u braku. Međutim, **korišćenje savremenih metoda kontracepcije i dalje je na niskom nivou**, jer je neki od metoda kontracepcije koristilo 62 procenta žena u braku i 75 procenata žena koje nisu u braku ili zajednici, a koje su seksualno aktivne. Veći udeo žena koje nisu u braku koristi savremene metode u odnosu na žene koje su u braku (56 procenata naspram 21 procenat), ali to je verovatno zbog starosne razlike, jer mlade žene, od kojih je manji udeo u braku ili zajednici, koriste savremene metode u većoj meri nego starije žene. Na primer, 70 procenata seksualno aktivnih žena koje nisu u braku starosti 20–24 godine oslanja se na savremene metode kontracepcije, u poređenju sa 39 procenata u starosnoj grupi 35–39 godina.

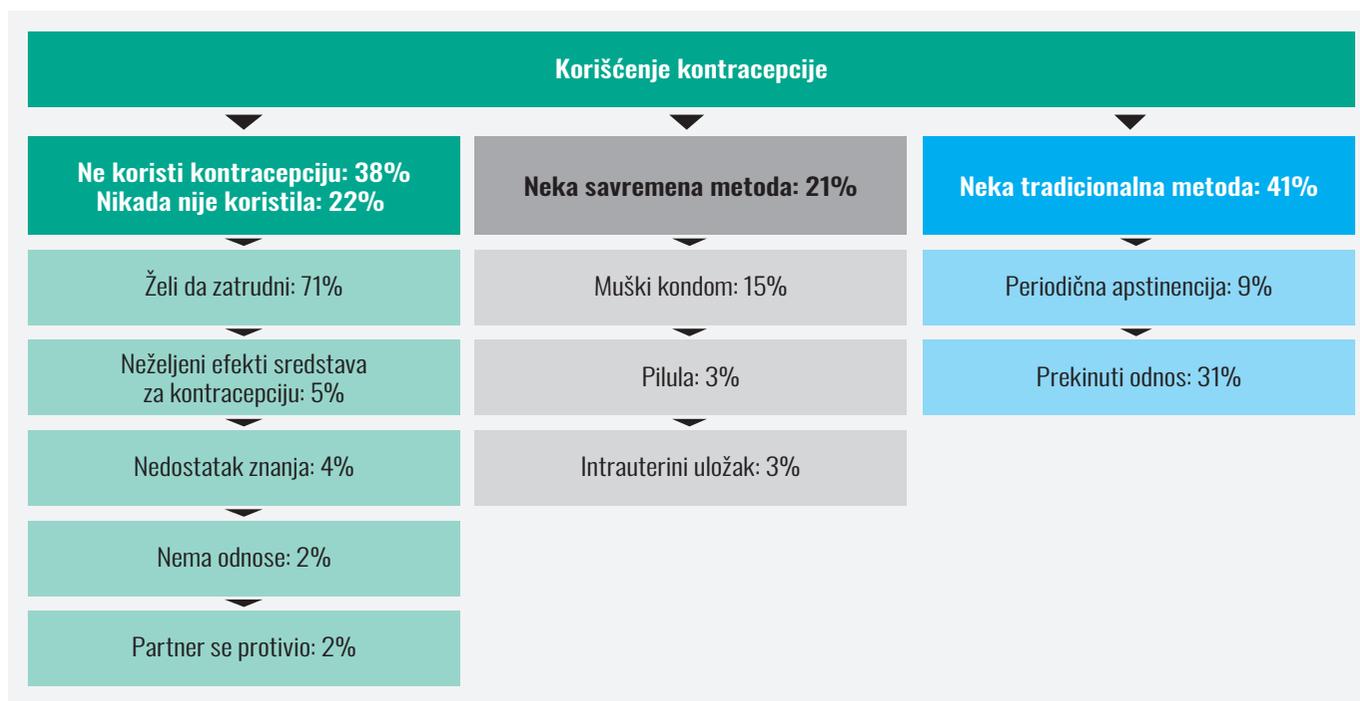
Ne postoji značajna promena između tri ciklusa istraživanja MICS (iz 2010, 2014. i 2019. godine) **u udelu žena koje su u braku ili zajednici i koje koriste (ili čiji partner koristi) neki savremeni metod kontracepcije**: 22 procenta, 18 procenata i 21 procenat.

Najčešće korišćena savremena metoda je muški kondom, dok je najčešća tradicionalna metoda prekid odnosa. Iako 38 procenata žena koje su u braku nije koristilo nikakvu kontracepciju u vreme istraživanja, 22 procenta nikada nije koristilo nijednu metodu

²¹ UNICEF, *Gender Aspects of Life Course in Serbia Seen through MICS Data*, Belgrade, 2015.

kontracepcije. Najčešći razlog što žene u braku ne koriste nikakvu kontracepciju jeste želja da zatrudne, uz mali udeo drugih razloga (Slika 13).

Slika 13. Korišćenje kontracepcije, metoda kontracepcije i razlozi da se ne koristi nikakva kontracepcija, žene starosti 15–49 godina, Srbija, 2019.

Savremene metode kontracepcije — koje su delotvornije te omogućavaju pouzdanije planiranje porodice i veću kontrolu ženama nad fazama njihovog životnog toka — koriste se u većoj meri kod određenih grupa žena:

- ▲ žene u urbanim područjima u poređenju sa ženama u drugim područjima — 24 procenta naspram 17 procenata kod žena u braku i 58 procenata naspram 52 procenta kod žena koje nisu u braku;
- ▲ žene sa visokim obrazovanjem u poređenju sa ženama sa srednjim i osnovnim obrazovanjem (27 procenata naspram 20 procenata kod žena u braku i 67 procenata naspram 41 procenat kod žena koje nisu u braku²²);
- ▲ žene sa troje dece u poređenju sa ženama sa manje od troje dece (25 procenata naspram 23 procenta kod žena sa dvoje dece i 19 procenata kod žena sa jednim detetom), ali i u poređenju sa ženama sa četvoro i više dece (15 procenata).

Nezadovoljena potreba za kontracepcijom odnosi se na plodne žene koje ne primenjuju nijedan metod kontracepcije, ali žele da odlože rođenje sledećeg deteta (proređivanje trudnoća) ili da sasvim prestanu sa rađanjem (ograničenje broja dece). **Nezadovoljena potreba kod žena u braku starosti 15–49 godina u nacionalnom uzorku se značajno smanjila**, sa 15 procenata 2014. godine na 9 procenata 2019. godine. Za žene koje nisu u braku ili zajednici nema podataka za 2014. godinu, a 2019. godine nezadovoljena potreba za kontracepcijom iznosila je kod tih žena 15 procenata.

²² Podaci nisu predstavljeni za žene koje nisu u braku i nemaju obrazovanje ili imaju osnovno obrazovanje jer je mali broj takvih žena koje nisu u braku ili zajednici, a seksualno su aktivne (13 žena).

Znanje o metodama kontracepcije je takođe visoko u romskim naseljima, jer je 98 procenata žena čulo za neku metodu, a 97 procenata je čulo za neku savremenu metodu kontracepcije. Međutim, samo 60 procenata žena u braku koristi neku metodu kontracepcije; kao i u nacionalnom uzorku, prevladavaju tradicionalne metode: 56 procenata koristi neku od tradicionalnih metoda, a 7 procenata neku od savremenih metoda.

Razlozi što se ne koristi nijedna metoda najčešće su seksualna neaktivnost (41 procenat) i želja da se zatrudni (38 procenata), a slede nedostatak znanja (8 procenata), neželjeni efekti (5 procenata), protivljenje supruga (3 procenta), previsoka cena (0,9 procenta), verski razlozi (0,3 procenta) i drugo (3 procenta). Kod žena u braku glavni razlog je bila želja da zatrudne (61 procenat), ali i neželjeni efekti (8 procenata) i protivljenje supruga (4 procenta); drugi razlozi se navode u znatno manjem procentu. Samo 20 procenata žena u braku je konsultovalo ginekologa u vezi sa kontracepcijom, a samo 1,4 procenta porodičnog doktora.

Ne postoji značajna promena između 2014. i 2019. godine u udelu žena koje koriste savremena sredstva kontracepcije među ženama iz romskih naselja (7 procenata u obe godine), kao ni u udelu žena u braku sa nezadovoljenom potrebom (14 procenata u obe godine).

Abortus

Abortus ukazuje na (ne)delotvornost planiranja porodice. **Abortus je u opadanju kod žena u reproduktivnom dobu u nacionalnom uzorku.** Procenat žena sa najmanje jednim indukovanim abortusom tokom svog života iznosio je 15 procenata 2014. godine i 11 procenata 2019. godine. Udeo žena koje su imale najmanje jedan indukovani abortus raste sa godinama i najveći je u najstarijoj starosnoj grupi (45–49 godina), gde je gotovo svaka četvrta žena imala najmanje jedan abortus (24 procenta). Udeo žena sa najmanje jednim indukovanim abortusom je bio veći kod:

- ▲ žena bez obrazovanja ili sa osnovnim obrazovanjem (28 procenata);
- ▲ zaposlenih žena u odnosu na nezaposlene i neaktivne žene (12 procenata naspram 10 i 8 procenata), što bi moglo ukazivati na neizvesnost i krhki položaj u zapošljavanju kod mnogih žena koje se odlučuju za abortus u strahu od gubitka posla ili posledica prekinute karijere zbog rađanja;
- ▲ žena iz najsiromašnijih domaćinstava (15 procenata).

Kod žena iz romskih naselja, 28 procenata žena je imalo najmanje jedan indukovani abortus, što je nešto **niže nego 2014. godine** kada je taj broj iznosio 31 procenat. Udeo žena sa najmanje jednim indukovanim abortusom je veći kod:

- ▲ žena koje žive u drugim područjima u odnosu na žene iz urbanih područja (33 procenta naspram 25 procenata);
- ▲ starijih žena — kod žena iz starosne grupe 45–49 godina više od polovine (54 procenta) imalo je najmanje jedan abortus;
- ▲ žena bez obrazovanja u poređenju sa ženama sa osnovnim i srednjim obrazovanjem (31 procenat naspram 28 i 15 procenata);
- ▲ zaposlenih u odnosu na nezaposlene i neaktivne žene (39 procenata naspram 30 procenata i 23 procenta).

Međutim, ne postoje razlike između žena iz najsiromašnijih i najbogatijih domaćinstava (28 procenata i 27 procenata).

Informisano odlučivanje o zdravstvenoj zaštiti

Prepoznajući važnost seksualnog i reproduktivnog zdravlja (SRZ) i reproduktivnih prava žena i njihove sposobnosti da samostalno donose odluke u vezi sa svojim SRZ i planiranjem porodice, Agenda za održivi razvoj do 2030. godine je kao jedan od potciljeva uključila univerzalni pristup SRZ i reproduktivnim pravima (potcilj COR 5.6). To se zasniva na pretpostavci da žene i devojke koje imaju mogućnost izbora i mogu da kontrolišu svoj reproduktivni život mogu bolje da pristupe kvalitetnom obrazovanju, nađu pristojan posao i donose slobodne i informisane odluke u svim sferama života. Istraživanje MICS obezbeđuje podatke za merenje napretka u ostvarivanju ovog cilja na osnovu pokazatelja COR 5.6.1, koji meri udeo žena koje donose informisane odluke u svom SRZ i reproduktivnim pravima, uzimajući u obzir tri aspekta: samostalnost u odlučivanju o seksualnim odnosima, korišćenje kontracepcije i samostalno odlučivanje o svojoj zdravstvenoj zaštiti.

U nacionalnom uzorku 96 procenata žena koje su u braku ili zajednici same donose informisane odluke o seksualnim odnosima, korišćenju kontracepcije i reproduktivnoj zdravstvenoj zaštiti. Uvidi u intersekcionalnost ukazuju na to da je, u određenoj meri, **udeo žena koje same donose informisane odluke niži kod žena sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja** (89 procenata), **ekonomski neaktivnih žena** (93 procenata) i **žena iz najsiromašnijih domaćinstava** (89 procenata).

Kod žena iz romskih naselja, udeo žena u braku koje same donose informisane odluke je niži (86 procenata), a naročito je nizak kod žena iz najsiromašnijih domaćinstava (77 procenata).

Rani brakovi

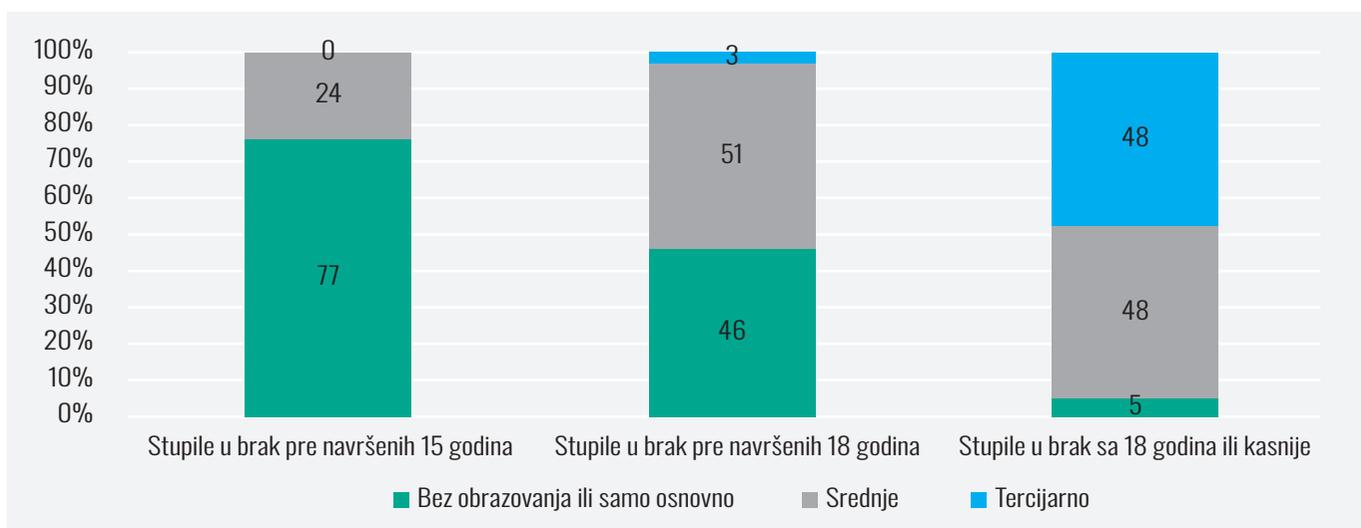
Stope ranih brakova stagniraju u nacionalnom uzorku kod žena starosti 20–49 godina. Procenat žena koje su stupile u brak pre navršenih 15 godina života se neznatno povećao (sa 6,8 procenata 2014. godine na 7,9 procenata 2019. godine), kao i procenat žena koje su stupile u brak pre navršenih 18 godina života (sa 0,8 procenata na 1,4 procenta), ali te promene nisu statistički značajne.

Brak pre navršenih 15 godina u većoj meri je prisutan kod žena sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja (13 procenata). Brak pre navršenih 18 godina je u većoj meri prisutan kod žena iz drugih naselja u poređenju sa ženama iz urbanih naselja (14 naspram 5 procenata) te kod žena sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja (44 procenta) u poređenju sa ženama sa srednjim (9 procenata) i visokim (0,6 procenta) obrazovanjem. Udeo žena koje su stupile u brak pre navršenih 18 godina života se takođe povećava sa godinama: 6 procenata žena iz grupe 20–24 godina stupilo je u brak pre navršenih 18 godina života, u poređenju sa 13 procenata žena iz grupe 45–49 godina. Rani brak je često strategija za izlaženje na kraj sa siromaštvom i u većoj meri je prisutan kod najsiromašnijih (24 procenta) i najviše depriviranih domaćinstava (16 procenata).

Takođe je došlo do stagnacije u pogledu ranih brakova kod žena starosti 20–49 godina iz romskih naselja. Tokom 2019. godine 55,7 procenata žena iz te starosne grupe stupilo je u brak pre navršenih 18, a 16,4 procenata pre navršenih 15 godina života.

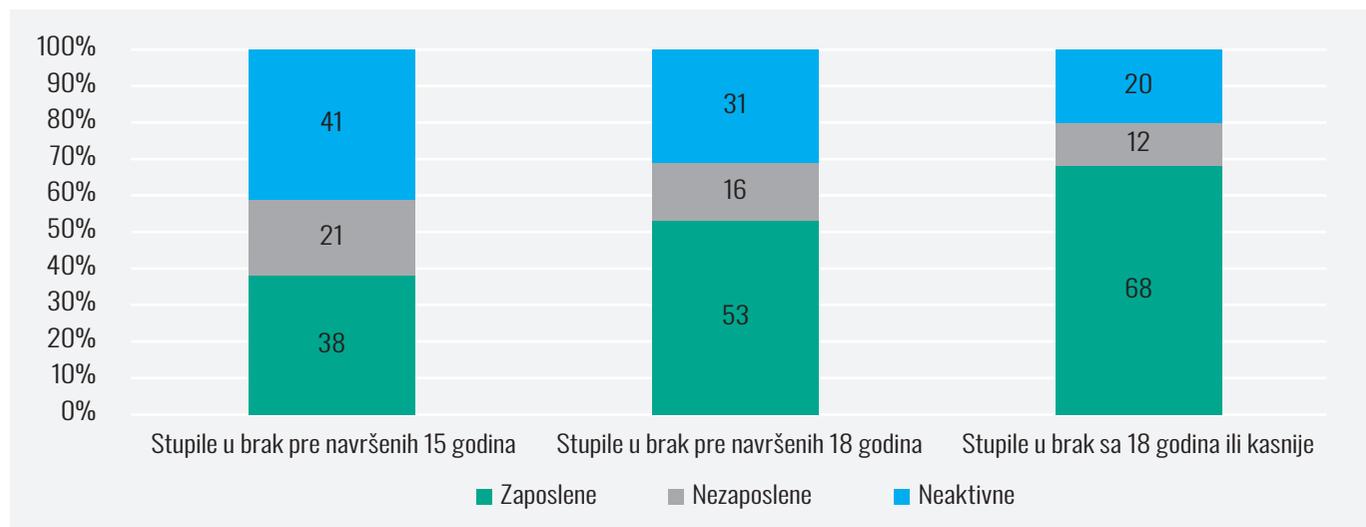
Rani brak ograničava mogućnosti za obrazovna postignuća, zapošljavanje i, u skladu s tim, materijalno blagostanje žena. Šanse za sticanje srednjeg ili tercijarnog obrazovanja su veoma niske kod žena koje su stupile u brak pre punoletstva, a posebno kod žena koje su stupile u brak veoma rano, pre navršenih 15 godina života (Slika 14).

Slika 14. Procenat žena starosti 20–49 godina koje su stupile u rani brak i nivo stečenog obrazovanja, Srbija, 2019.

Efekat ranih brakova na ekonomske aktivnosti i zapošljavanje je isti. Udeo zaposlenih žena je mnogo veći, a udeo nezaposlenih i neaktivnih je mnogo manji među ženama koje nisu stupile u brak pre navršenih 18 godina života. Žene koje su veoma rano stupile u brak, pre navršenih 15 godina života, imaju naročito niske šanse za zaposlenje (Slika 15).

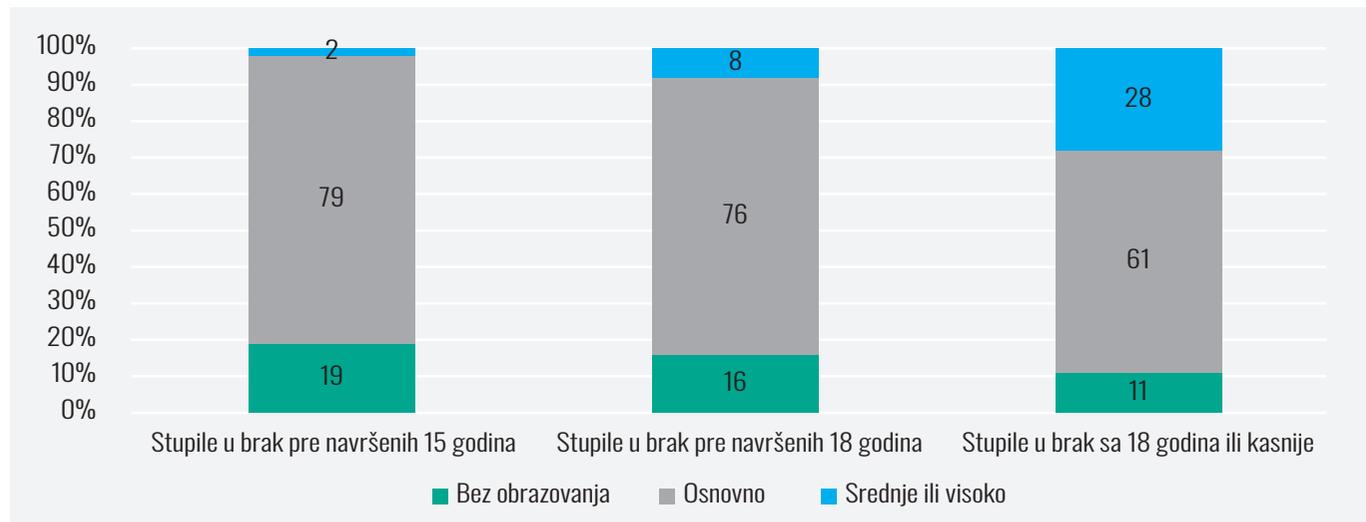
Slika 15. Procenat žena starosti 20–49 godina koje su stupile u rani brak i ekonomska aktivnost, Srbija, 2019

Otuda je verovatnoća života u depriviranom domaćinstvu veća kod žena koje su rano stupile u brak. Više od polovine žena koje su stupile u brak pre navršenih 15 godina (57 procenata) živi u domaćinstvima koja su deprivirana u tri ili više stavki, u poređenju sa 41 procentom kod onih koje su stupile u brak pre navršenih 18 godina i 19 procenata kod onih koje su stupile u brak nakon navršenih 18 godina života. Prosečan rezultat indeksa blagostanja je 1,7 kod žena koje su stupile u brak pre navršenih 15 godina, 2,2 kod onih koje su stupile u brak pre navršenih 18 godina i 3,4 kod onih koje su stupile u brak kao odrasle osobe.

Kod Romkinja dolazi do ukrštanja ranjivosti usled ranog braka sa rizikom od socijalne isključenosti, što se između ostalog manifestuje kroz isključenost iz obrazovnog sistema i rano napuštanje obrazovanja. Žene koje rano stupe u brak imaju niže šanse za sticanje srednjeg ili visokog obrazovanja (Slika 16).

Slika 16. Procenat žena starosti 20–49 godina koje su stupile u rani brak i nivo stečenog obrazovanja, romska naselja, 2019.

Kod žena iz romskih naselja rani brakovi nemaju takav efekat, verovatno zbog teških prepreka sa kojima se žene generalno suočavaju u ekonomskom učešću. Više od polovine žena je ekonomski neaktivno, bez obzira na to da li su stupile u brak pre navršanih 15 (52 procenta), pre navršanih 18 (56 procenta) ili nakon navršanih 18 godina života (56 procenta). Samo mali udeo žena je zaposlen, sa čak nešto većim udelom žena koje su rano stupile u brak: 31 procent žena koje su stupile u brak pre navršanih 15 godina, 28 procenta onih koje su stupile u brak pre navršanih 18 godina i 27 procenta onih koje su stupile u brak kao odrasle osobe.

Slično efektima na obrazovanje, i efekti na materijalne standarde nisu toliko upečatljivi. Žene koje su stupile u brak kao odrasle osobe imaju malo veće šanse za život u nedepriviranim domaćinstvima — 11 procenta, u poređenju sa 7 procenta kod žena koje su stupile u brak pre navršanih 18 godina života i 4 procenta kod onih koje su stupile u brak pre navršanih 15 godina života.

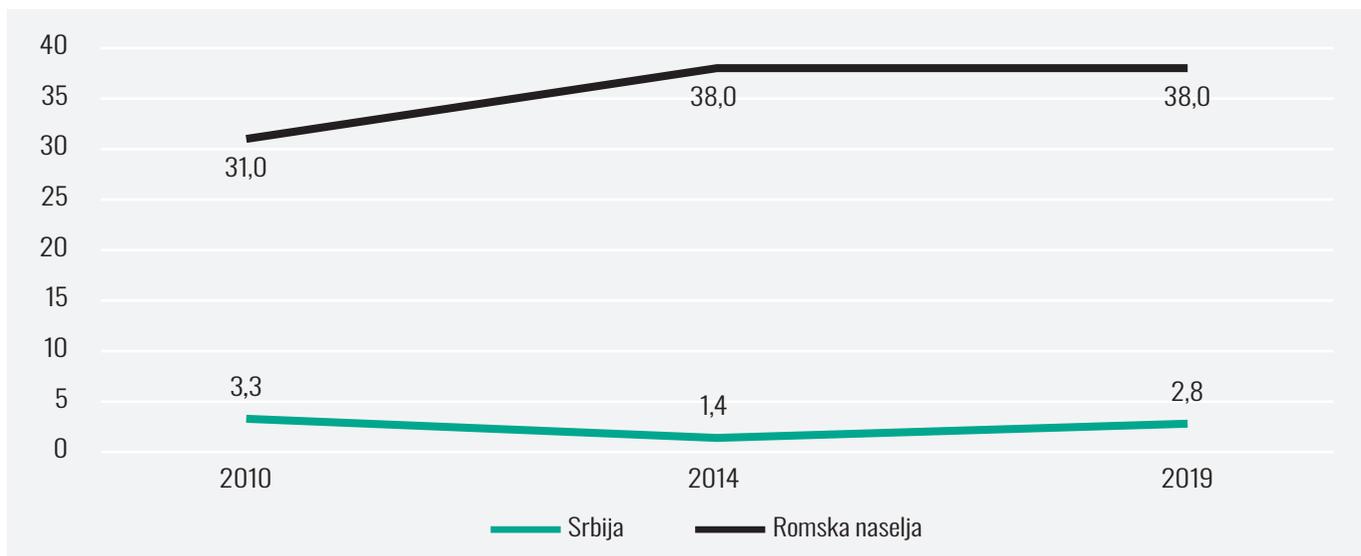
Rano rađanje

Rano rađanje je još jedna prekretnica u životu žena koja može negativno uticati na njihove šanse da steknu adekvatan nivo obrazovanja ili da se integrišu u tržište rada. Podaci ukazuju na **porast procenta žena starosti 20–24 godina koje su rodile živorođeno dete pre navršanih 18 godina života**, sa 1,4 procenta 2014. godine na 2,8 procenta 2019. godine. Rano rađanje dece je rasprostranjenije kod:

- ▲ žena koje žive u drugim područjima u odnosu na žene iz urbanih područja (5,8 procenta naspram 1,3 procenta);
- ▲ žena bez obrazovanja ili samo sa završenom osnovnom školom (49 procenta);
- ▲ ekonomski neaktivnih žena (5 procenta);
- ▲ žena iz domaćinstava koja su materijalno deprivirana po tri ili više stavki (9 procenta);
- ▲ žena iz najsiromašnijih domaćinstava (16 procenta).

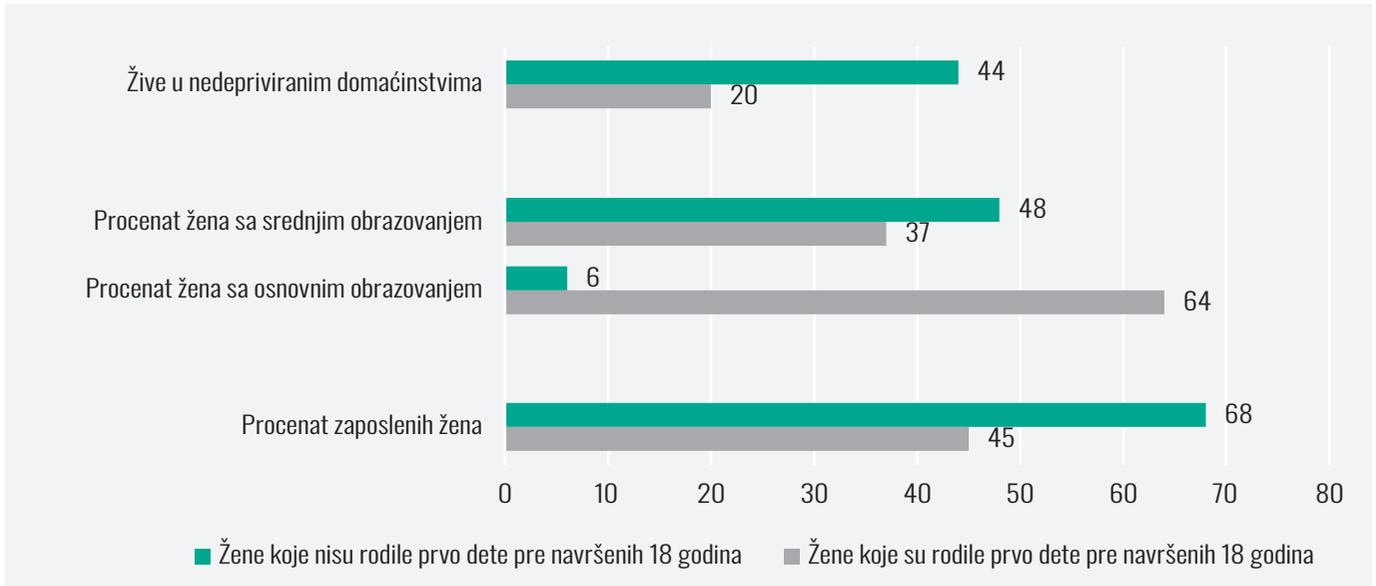
Rano rađanje dece je rasprostranjenije kod žena iz romskih naselja, gde je 38 procenta žena starosti 20–24 godine rodilo živorođeno dete pre navršanih 18 godina života (Slika 17). Postoji velika razlika između žena sa osnovnim i srednjim obrazovanjem: pre navršanih 18 godina života prvo dete rodilo je 48 procenta žena koje imaju samo osnovno obrazovanje i 10 procenta žena sa srednjim obrazovanjem. Udeo žena koje su rano rodile dete je viši kod ekonomski neaktivnih nego kod nezaposlenih i zaposlenih žena (42 procenta naspram 27 procenta i 31 procentat). Udeo žena koje su rano rodile dete je mnogo viši kod žena iz 60 procenta najsiromašnijih domaćinstava nego iz 40 procenta najbogatijih domaćinstava (46 naspram 26 procenta).

Slika 17. Procenat žena starosti 20–24 godina koje su rodile živorođeno dete pre navršanih 18 godina života, Srbija i romska naselja, 2019.

Slično ranim brakovima, **rano rađanje smanjuje verovatnoću žena da steknu više nivoe obrazovanja, zaposle se i ostvare životni standard bez deprivacije** (Slika 18).

Slika 18. Procenat žena starosti 20–49 godina koje su rano rodile dete, po zaposlenosti, nivou obrazovanja i deprivaciji domaćinstva, Srbija, 2019.

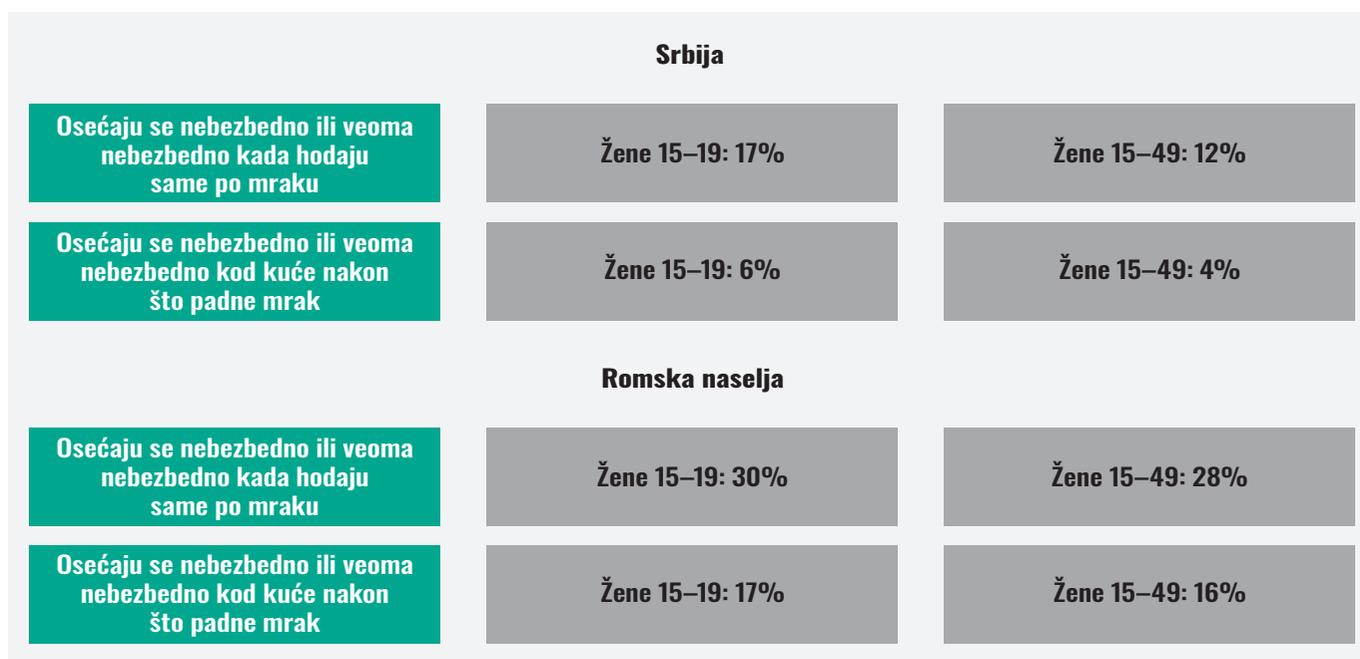
Kod žena iz romskih naselja rano rađanje ima donekle drugačiji uticaj: sprečava ih da steknu više nivoe obrazovanja i stvara visok pritisak na njih da rade. Dok je samo 4 procenta žena koje su rodile živorođeno dete pre navršanih 18 godina završilo srednje ili visoko obrazovanje, to je uradila jedna četvrtina (24 procenta) žena koje nisu rano rađale. U isto vreme, 30 procenata žena koje su rodile dete pre navršanih 18 godina života je zaposleno, 16 procenata je nezaposleno, a 54 je ekonomski neaktivno; kod žena koje nisu rano rađale, 26 procenata je zaposleno, 17 procenata je nezaposleno, a 57 je ekonomski neaktivno. Nešto niži udeo žena koje su rano rodile dete (6 procenata) živi u nedepriviranim domaćinstvima nego što je to slučaj kod žena koje nisu imale to iskustvo (10 procenata), a njihov prosečni rezultat indeksa kvintila blagostanja je niži (2,8 naspram 3,3).

Bezbednost, diskriminacija i nasilje

Osećaj bezbednosti

Osećaj bezbednosti u neposrednom okruženju u svakodnevnom životu smatra se važnim aspektom blagostanja i unet je kao jedan od potciljeva Agende za održiv razvoj do 2030. godine (COR 16). **Nešto veći udeo adolescentkinja i postadolescentkinja (15–19 godina) oseća se u proseku nebezbedno ili veoma nebezbedno u svom komšiluku u odnosu na žene u reproduktivnom dobu (15–49 godina). Veći udeo žena iz romskih naselja se oseća nebezbedno**, uz male razlike između adolescentkinja i postadolescentkinja u celom uzorku (Slika 19).

Slika 19. Osećaj bezbednosti kod žena starosti 15–19 godina, Srbija i romska naselja, 2019.
(pokazatelj COR 16.1.4)

Stavovi prema nasilju u porodici

Rizici od rodno zasnovanog nasilja rastu kod žena koje se slažu sa izjavama koje opravdavaju nasilje, pokazuju različita istraživanja.²³ Kod adolescentkinja se 3,2 procenta slaže sa nekom izjavom kojom se opravdava partnersko nasilje nad ženom,²⁴ što je više u odnosu na 1,6 procenta kod žena starosti 15–49 godina. Visok procenat adolescentkinja i postadolescentkinja zna gde da prijavi nasilje, ali je taj broj malo ispod proseka za ukupan uzorak žena. Konkretno, 91 procenat adolescentkinja i 93 procenta postadolescentkinja zna gde da prijavi nasilje, u poređenju sa 94 procenta u ukupnom uzorku. Većina žena (94 procenta) zna gde da prijavi nasilje u porodici: najčešće je to policija (80 procenata), a slede centar za socijalni rad (47 procenata), sigurna kuća (40 procenata) i SOS telefonska linija (26 procenata), dok se druge institucije pominju ređe (zdravstvene ustanove sa 7 procenata i tužilac sa 3 procenta).²⁵

U romskim naseljima 22 procenta žena opravdava nasilje u partnerskim odnosima. Udeo je niži kod žena sa srednjim i visokim obrazovanjem (13 procenta) i kod žena koje nisu u braku (14 procenta), dok su u drugim grupama procenti slični, između jedne petine i jedne četvrtine.

Za razliku od nacionalnog uzorka, gde veći udeo adolescentkinja opravdava nasilje nego u opštem uzorku, manji udeo adolescentkinja iz romskih naselja se slaže sa takvom izjavom u odnosu na opšti uzorak (18 procenata). Većina žena (82 procenta) zna gde da prijavi nasilje u porodici: najčešće se navodi policija (77 procenata), a slede centar za socijalni rad (27 procenata) i sigurna kuća (11 procenata); žene manje pominju SOS telefonsku liniju (4 procenta), zdravstvene ustanove (1,4 procenta) i tužioca (0,3 procenta).²⁶

²³ OSCE, *Well-being and Safety of Women*, Vienna, 2019. Dostupno na: <https://www.osce.org/secretariat/413237>

²⁴ To obuhvata žene koje se slažu da je opravdano da muž tuče ženu iz bilo kog od pet razloga: ako izade a ne kaže mu, ako zanemaruje decu, ako se svada sa njim, ako odbije seks sa njim ili ako joj zagori hrana.

²⁵ I devojčice (15–17 godina) najčešće znaju za policiju (79 procenata), a slede sigurna kuća (32 procenta), centar za socijalni rad (31 procenat) i SOS telefonska linija (24 procenta), dok su manje upoznate sa ulogom zdravstvenih ustanova (1 procenat) i tužioca (2 procenta).

²⁶ Adolescentkinje iz romskih naselja pokazuju skoro istu svest o dostupnosti podrške u slučajevima nasilja u porodici kao i opšti uzorak žena iz romskih naselja (80,9 procenata u poređenju sa 81,8 procenta). Najčešće navode policiju (80 procenata) i centar za socijalni rad (26 procenata), niži udeo zna za sigurnu kuću (6 procenata), SOS telefonsku liniju (4 procenta) i zdravstvene ustanove (2 procenta), a nijedna nije prepoznala ulogu javnog tužioca.

Diskriminacija i uznemiravanje

Relativno mali procenat žena je naveo iskustvo sa diskriminacijom tokom proteklih 12 meseci (7 procenata). Najčešći oblik diskriminacije koji žene navode predstavlja rodno zasnovana diskriminacija (3,4 procenta), a za njom sledi starosno zasnovana diskriminacija (1,8 procenta). Diskriminaciju češće navode žene iz urbanih područja (8 procenata), žene sa visokim obrazovanjem (9 procenata) i žene iz najbogatijih domaćinstava (9 procenata). Kao što je već naglašeno, visok procenat žena koje navode diskriminaciju može biti povezan sa višom svesću o diskriminaciji, a ne nužno ili samo sa većom izloženošću diskriminaciji.

Kod žena iz romskih naselja udeo onih koje su navele iskustvo sa diskriminacije u proteklih 12 meseci je viši (13 procenata), a najčešći oblik diskriminacije zasniva se na etničkom poreklu ili imigracionom statusu (12 procenata). Iskustvo sa diskriminacijom navodi veći udeo nezaposlenih žena (23 procenta) i žena u kasnim tridesetim godinama (18 procenata).

U nacionalnom uzorku nešto veći udeo adolescentkinja (15–17 godina) nego drugih mladih žena (18–19 i 20–24 godine) navodi iskustvo sa diskriminacijom tokom proteklih 12 meseci (6 procenata, u poređenju sa 3 i 4 procenta), ali manji udeo u odnosu na starije žene (na primer, 10 procenata žena starosti 40–44 godine je naveo da je imalo iskustvo sa diskriminacijom). To možda ne ukazuje na nisku rasprostranjenost diskriminacije, već na nižu informisanost o tome šta čini diskriminaciju i niži kapacitet za prepoznavanje i formulisanje svojih iskustava kao rodno zasnovane diskriminacije. To je naročito verovatno kod devojčica i žena iz romskih naselja, jer je samo 0,7 procenta adolescentkinja naveo iskustvo sa diskriminacijom.

Zadovoljstvo životom i sreća

Pokazatelji zadovoljstva životom i sreće postali su veoma važni kao subjektivna merila razvoja. U ovom pristupu sreća se smatra delom ljudskog blagostanja.²⁷ Istraživanje MICS iz 2019. godine sadrži pokazatelje ukupnog zadovoljstva životom, sreće i očekivanja bolje budućnosti.

Većina žena iz nacionalnog uzorka se oseća veoma ili donekle srećnom (92 procenta), a prosečno zadovoljstvo životom na skali od 0 do 10 bilo je 8,0 (Slika 20). **Mlađe žene imaju viši rezultat u pogledu zadovoljstva životom nego starije žene, a sreća uglavnom opada sa godinama.** Među adolescentkinjama je 88 procenata srećno ili veoma srećno, dok je udeo žena koje su srećne ili veoma srećne najniži u starosnoj grupi 45–49 godina (71 procenat). Adolescentkinje iz nacionalnog uzorka su u proseku zadovoljnije svojim životom nego žene iz starijih starosnih kategorija. Na skali od 0 do 10, prosečno zadovoljstvo životom žena u grupi 15–17 godina je 8,6, što je više nego kod žena u grupi 45–49 godina (7,6).²⁸ One su takođe više optimistične i očekuju da će njihov život biti bolji nakon jedne godine. Dok 81 procenat devojaka starosti 15–17 godina i 91 procenat žena starosti 18–19 godina očekuje će njihov život biti bolji nakon jedne godine, takva očekivanja ima 79 procenata žena (15–49 godina) i 68 procenata žena iz najstarije starosne grupe žena (45–49 godina).

Kod žena starosti 15–49 godina iz romskih naselja procenat onih koje su veoma ili donekle srećne je manji (81 procenat) nego kod žena iz nacionalnog uzorka, a prosečno zadovoljstvo životom je takođe niže i iznosi 7,5 na skali od 0 do 10. **Mlađe žene su zadovoljnije svojim životom nego starije žene** i više su optimistične u vezi sa budućnošću nego starije žene, ali su mnogo manje optimistične nego njihove vršnjakinje iz nacionalnog uzorka — 44 procenta misli da će njihov život biti bolji nakon jedne godine.

²⁷ Todaro, Smith, 2006: 19.

²⁸ Zadovoljstvo životom nije mereno za žene starosti 25 i više godina.

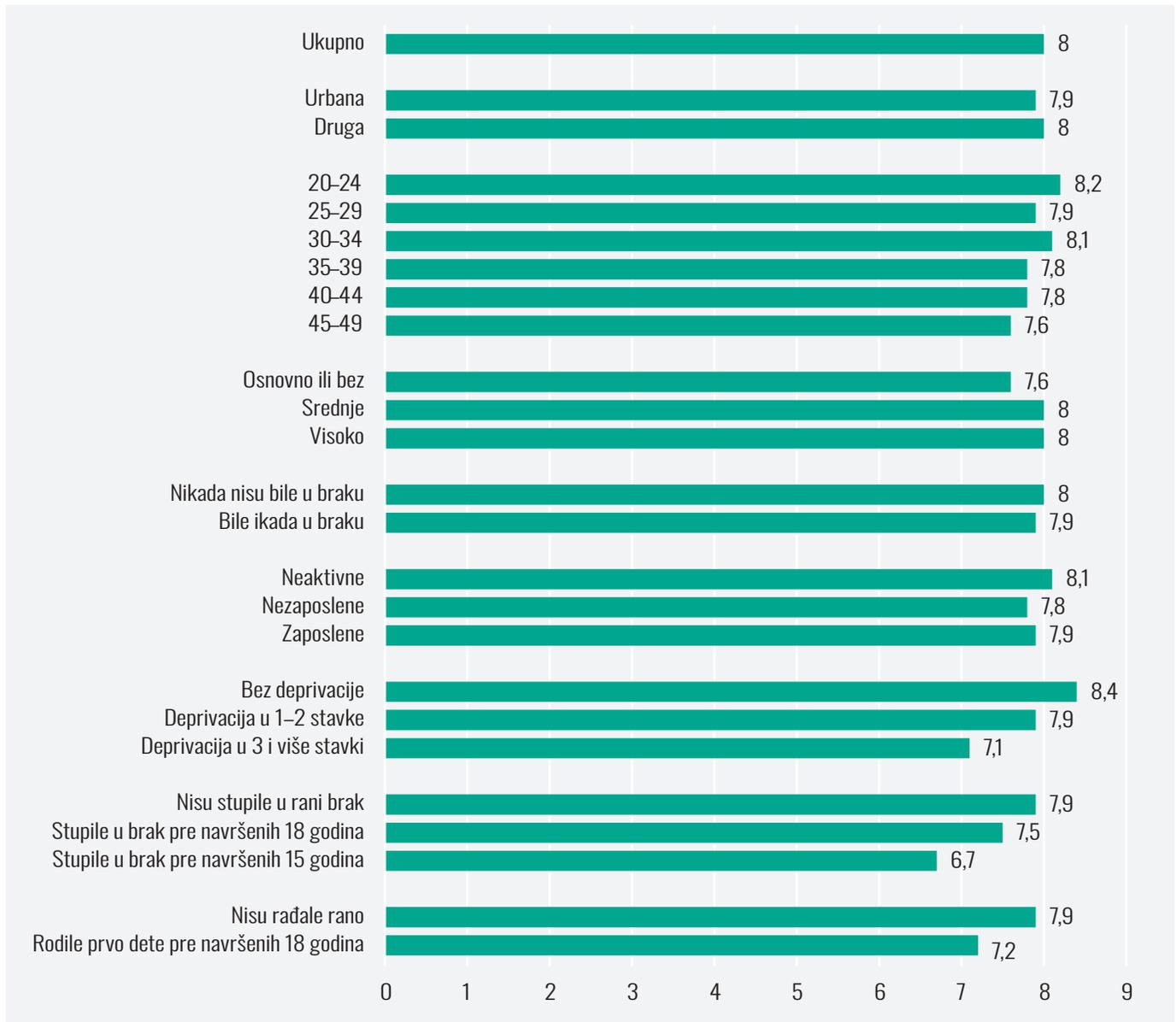
Slika 20. Subjektivni osećaj blagostanja, Srbija i romska naselja, 2019.

Srbija		
Rezultat zadovoljstva životom	Žene 15–17: 8.6	Žene 15–49: 8.0
Procenat srećnih ili veoma srećnih žena	Žene 15–17: 96%	Žene 15–49: 92%
Romska naselja		
Rezultat zadovoljstva životom	Žene 15–17: 8.4	Žene 15–49: 7.5
Procenat srećnih ili veoma srećnih žena	Žene 15–17: 88%	Žene 15–49: 81%

Pored godina, zadovoljstvo životom varira kod različitih grupa žena definisanih prema drugim karakteristikama: nešto je veće kod žena iz drugih područja u odnosu na žene iz urbanih područja, kod žena koje su stekle srednje ili visoko obrazovanje u poređenju sa ženama bez obrazovanja ili sa osnovnim obrazovanjem, kod žena koje nikada nisu bile u braku u poređenju sa ženama koje su ikada bile u braku, kod ekonomski neaktivnih žena u poređenju sa nezaposlenim i zaposlenim ženama te kod žena iz nedepriviranih domaćinstava u poređenju sa ženama iz domaćinstava koja se suočavaju sa barem nekim nivoom deprivacije. **Rani brak i rano rađanje takođe smanjuju nivo zadovoljstva životom i sreće** (Slika 21).

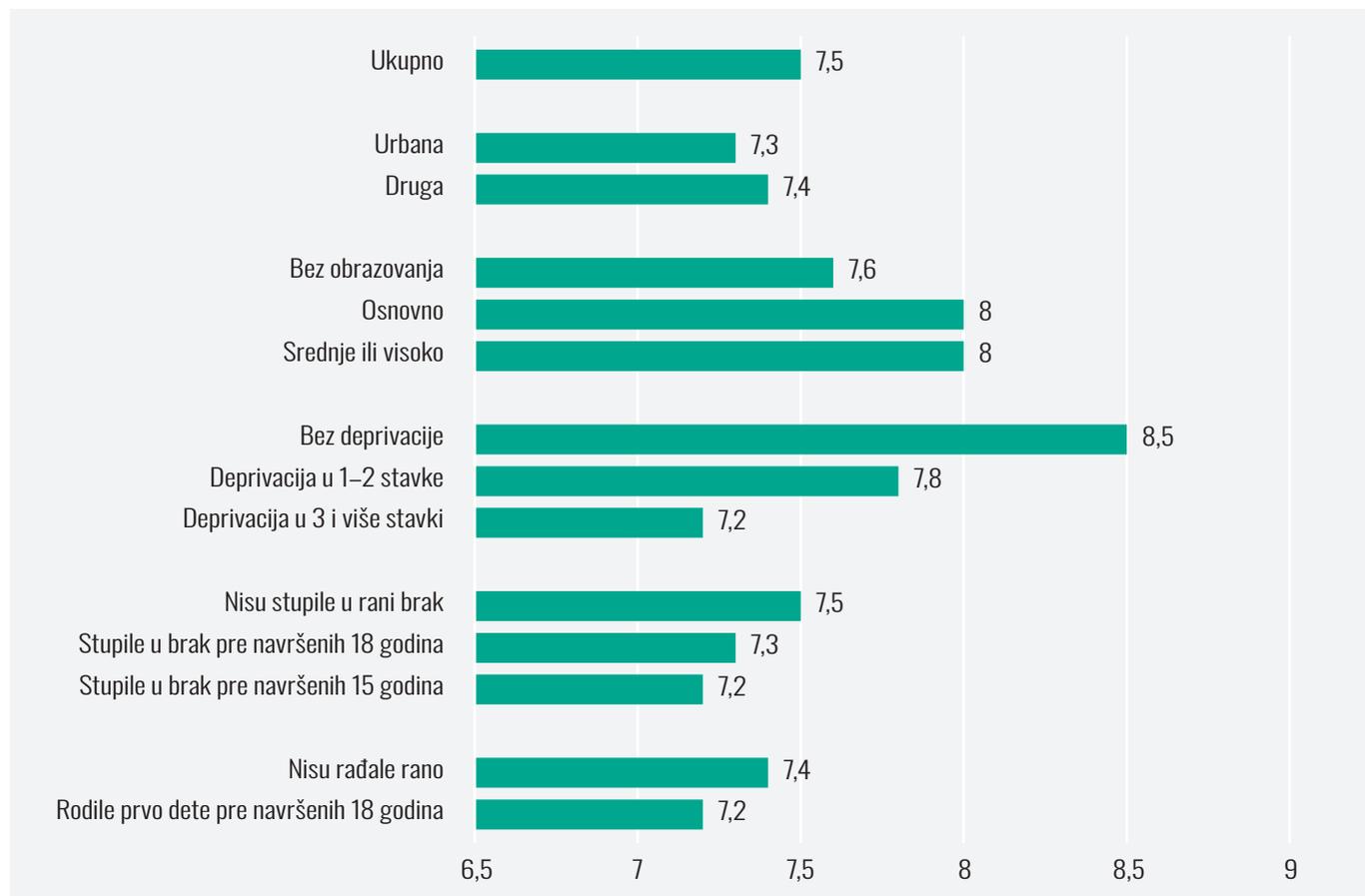
Za razliku od prethodnog ciklusa istraživanja MICS iz 2014. godine, subjektivni osećaj blagostanja nije meren različitim aspektima života (zaposlenost, porodica, prijatelji, životna sredina, zarada itd.), pa nije moguće u potpunosti utvrditi razloge za razlike u oceni zadovoljstva životom. Međutim, imajući u vidu rezultate iz prethodnog istraživanja MICS, može se pretpostaviti da se nešto viši rezultat kod žena iz drugih naselja možda odnosi na veće zadovoljstvo čistijom životnom sredinom. Niže zadovoljstvo kod zaposlenih žena može biti povezano sa stresom usled nesigurnosti zaposlenja ili drugih aspekata zaposlenosti. Interesantno je da je prethodno istraživanje MICS pokazalo veće zadovoljstvo životom u porodici kod žena u braku, ali podaci iz ovog ciklusa ukazuju na to da brak donekle smanjuje opšte zadovoljstvo životom.

Slika 21. Prosečan rezultat zadovoljstva životom (0–10), žene starosti 15–49 godina, Srbija, 2019.

Slični obrasci se uočavaju i kod žena iz romskih naselja (Slika 22).

Slika 22. Prosečan rezultat zadovoljstva životom (0–10), žene starosti 15–49 godina, romska naselja, 2019.

ZAKLJUČCI

Postoje aspekti života u kojima se rodne razlike pojavljuju veoma rano u životu i utiču na reprodukciju ili se čak povećavaju odnosno dovode do složenijih rodni razlika u kasnijim fazama životnog toka. Ipak, u nekim drugim oblastima rodne razlike su bez značaja, gotovo eliminisane i ostaju vidljive samo u pojedinim „džepovima” društva — uglavnom u određenim nepriviligovanim grupama u kojima postoji visok rizik od socijalne isključenosti i siromaštva.

Podaci iz istraživanja MICS otkrivaju da deca dolaze na svet u već veoma urodnjeno porodično okruženje i odgajaju se uz veoma različito učešće majki i očeva. To utiče na njihova najranija iskustva i razumevanje rodni uloga i društvenih odnosa u porodici. Majke snose glavnu odgovornost (u različitim društvenim grupama mnogo više su uključene u svakodnevne aktivnosti sa decom), dok učešće očeva ostaje na niskom nivou. Ipak, postoje razlike između očeva sa različitim osnovnim karakteristikama, jer je veće učešće očeva sa visokim obrazovanjem, iz domaćinstava sa višim statusom blagostanja i kada su majke zaposlene. Vide se određeni rodni obrasci, na primer, veći udeo očeva je sistematski uključen u aktivnosti sa sinovima nego sa ćerkama, dok uključenost majki ne pokazuje takve „diskriminatorne” obrasce. Uključenost očeva u romskim naseljima je marginalna, bez obzira na njihove osnovne karakteristike i pol dece.

Kada se rodne razlike sagledaju iz perspektive dece kroz faze detinjstva, primećuje se da ona život započinju uz relativnu rodnu ravnopravnost tokom ranog detinjstva (0–4 godine) i da rodne razlike rastu u kasnijim fazama. Takođe, očigledno je da je oblast obrazovanja put sa najmanje rodni razlika u opštoj populaciji dece: ona podjednako pohađaju rano obrazovanje, podjednako pohađaju i završavaju osnovnu školu, a rodne razlike u srednjoj školi su bez značaja. Situacija je drugačija u romskim naseljima, gde su deca uglavnom isključena iz ranog obrazovanja, njihovo pohađanje osnovnog obrazovanja nije potpuno (uprkos tome što je obavezno), a učešće u srednjem obrazovanju je i dalje ispod zadovoljavajućeg nivoa. Posebno zabrinjava to što devojčice iz romskih naselja rano napuštaju školovanje, na šta utiče i dalje visoka rasprostranjenost dečijih brakova.

Iako je rodna ravnopravnost napredovala u oblasti obrazovanja kod opšte populacije dece, vide se određene urodnjene prakse u vezi sa obrazovanjem, koje se primarno tiču nešto strožeg roditeljskog nadzora i podrške dečacima, ali uvidi u razloge za to nisu dostupni (bilo da je razlog lošiji učinak dečaka ili drugačije vrednovana važnost obrazovanja za dečake i devojčice, ili i jedno i drugo).

Rodne razlike su prisutne u stavovima prema nasilnom disciplinovanju, ali ne i u samoj praksi. Telesno kažnjavanje se češće opravdava u vaspitanju dečaka nego devojčica, naročito kod majki bez obrazovanja ili samo sa osnovnim obrazovanjem, odnosno kod roditelja iz najsiromašnijih domaćinstava.

Oblast ekonomske aktivnosti uvodi značajne rodne razlike koje se nastavljaju tokom kasnijih faza života. Učešće u ekonomskim aktivnostima je mnogo niže kod devojčica nego kod dečaka, dok je učešće u kućnim poslovima mnogo više kod devojčica nego kod dečaka. Tačno je da su devojčice bolje zaštićene od dečijeg rada tokom detinjstva, ali su u isto vreme manje izložene ranoj radnoj socijalizaciji. Ovi podeljeni obrasci radni aktivnosti su kamen temeljac kasnijih razlika obeleženih većim i korisnijim učešćem muškaraca u plaćenom radu i pretežne odgovornosti žena za neplaćeni reproduktivni rad.

Na dobrobit žena u reproduktivnom dobu utiče njihova i dalje nedovoljna i neravnomerna samostalnost u odlučivanju i praksama koje se odnose na njihov seksualni i reproduktivni život, uz visok udeo žena koje su upoznate sa savremenim metodama kontracepcije, ali uz nisku stopu korišćenja tih metoda. Bilo da je to zbog nedelotvornog planiranja porodice ili loših odluka, pojedine žene stupaju u brak i rađaju decu rano, pre nego što dobiju priliku da završe barem srednje obrazovanje ili se zaposle i steknu ekonomsku nezavisnost. Rani brakovi su u stagnaciji i u opštoj populaciji žena i kod žena iz romskih naselja. Rani brakovi i rano rađanje dece u značajnoj meri smanjuju šanse žena da steknu više nivo obrazovanja, da se zaposle i da žive bez deprivacije.

Podaci ukazuju na različite probleme koji se odnose na bezbednost i diskriminaciju žena. Dok u opštoj populaciji veoma mali procenat žena opravdava nasilje u partnerskim odnosima, takvi stavovi se mnogo češće sreću kod adolescentkinja nego kod starijih žena.

Kod žena u romskim naseljima postoji veći procenat onih koje opravdavaju nasilje u partnerskim odnosima, mada se, u ovom slučaju, mlađe žene ređe slažu sa izjavama kojima se opravdava nasilje u partnerskim odnosima.

Svaka osma žena se ne oseća bezbedno u svom komšiluku kada padne mrak, a osećaj nebezbednosti je zastupljeniji kod mlađih žena i žena iz romskih naselja.

Samo mali udeo žena navodi iskustvo sa diskriminacijom, a najčešći oblik je rodno zasnovana diskriminacija. Kod žena iz romskih naselja udeo žena koje su doživele diskriminaciju tokom protekle godine je bio viši, a najčešći oblik je diskriminacija na osnovu etničkog porekla. Nizak udeo žena koje navode iskustva sa diskriminacijom može takođe odražavati nisku svest o diskriminaciji.

Žene su u celini gledano relativno zadovoljne svojim životom, pri čemu na skali od 0 do 10 svoje zadovoljstvo životom ocenjuju prosečnom ocenom 8. Zadovoljstvo životom se smanjuje sa godinama i povećava sa obrazovanjem i životnim standardom. Žene iz romskih naselja su u proseku manje zadovoljne svojim životom i udeo onih koje su srećne je niži u odnosu na žene iz opšte populacije. Rani brakovi i rano rađanje dece smanjuju zadovoljstvo životom i kod žena u nacionalnom uzorku i kod žena iz romskih naselja.

RODNI ASPEKTI ŽIVOTNOG TOKA

VIĐENI IZ PERSPEKTIVE PODATAKA
IZ ISTRAŽIVANJA MICS6